

VIROZSIL ANTAL:
EGYETEMES TERMÉSZET-
VAGY ÉSZJOG ELEMEI
(RÉSZLETEK)
(1839)

[A kül-állami- vagy nemzetközi jogról, bevezetés:]

172. §. A NEMZETKÖZI JOG FOGALMA,
KÖRE, FÖLOSZTÁSA

A nemzetközi vagy külállamjog a nemzetek vagy államok közt külső egymással érintkezésökből fejlődő jogviszonyait határozza meg ész elveiből. – Nemzet, ugyanis, e tudomány jogi vagy politikai értelmében¹ nem jelent más, mint államot külállamokhozi viszonyában; e tekintetben pedig a nemzet, miként az állami s bármely más jogi társaság, eszményi (jogi, erkölcsi) személy, melly külállamok irányában természeti állapotban él. – Miért is mindaz, mi természeti állapotban élő emberek jogviszonyai iránt áll, a nemzetek egymáshoz viszonyaira is alkalmazható; úgy, hogy e szempontból a nemzetközi jog² nem más, mint a nemzetek jogviszonyaira

¹ (172. §. a) Nemzet alatt származás szempontjából közös vérokonságot, földleirati értelemben közös lakhelyet, jogi vagy politikai értelemben államot, külföldhöz magva vonatkozásában, jelent. – Azon kérdés iránt: valjon a nemzet fogalmában szükségkép az állami kötelék is befoglaltatik-e? a tudósok sokat vitatkoznak. – V. ö. különösen: Ancillon, Zachariae, Krug id. m.

² (172. §. b) A nemzetközi jog (jus gentium) mai értelme nem egyezik meg azon fogalommal, melylyel arról a Rómaiak birtak, tanúsága szerint: Liv. XXI. 20. – Corn. Nep. VII. 4. – Cic. de offic. III. 1. – 1. §. Inst. de Jure nat. et gent. – L. 9. D. de J. et J. – L. 84. D. de R. J. s a t. – A római jog ugyanis háromféle jogot különböztetett meg: 1) Természetit (jus naturale), mellyre a természet minden állatot megtanított, – ezt mi nem ismerjük; 2) Nemzetközit (jus gentium), mellyet a természetes ész minden, törvények és szokások uralma alatt álló, nemzetnél örökre megszabott, – s ez Wolfnak tágabb értelmű természetjoga, melly az ethicát is magában foglalja; 3) Tételes jogot (jus civile), mellyet minden egyes nép magva számára alkotott meg, – s ez a mi tételes állami jogunk. – Nemzetközi jognak (jus gentium) a mi értelmünkben a Rómaiaknál fecialis jognak mondatott, a fecialis-nek nevezett papokról, kik Cic. de off. II. III. 29. tanúsága szerint a közvallásról gondoskodtanak s kikhez tartozott

alkalmazott természetes magánjog; de még is azon különbséggel, mellyet természeti állapotban élő magán-minőségű egyes ember, vagy akár család vagy kisebb társaságnak, terjedelmes állami öszlétre frigyült s köz-minőségű nemzet jellemétől elütő természete hoz magával.³ – Minél fogva a természetes vagy egyetemes nemzetközi jognak valamint fogalmát, úgy tárgyát, célját, elveit, forrásait és segédeszközeit is⁴ magánjogtól kölcsönzött hasonszerűség útján könnyen megérthetni. –

Fölosztatik pedig a természetes nemzetközi jog föltétlen és fötételésre, s ez utóbbi ismét béke- és hadviselés jogára, ahhoz képest, a mint a nemzetek kölcsönös jogai és kötelességei föltételnek vagy föltételesek, ez utóbbiak

volt: vajlon valamely háboru viseltessék-e, vagy sem? Ugyanazok, mint a római nép követei elégtételt követeltek (res repetebant), hadat izentenek, szövetségeket kötöttek, békekötéseket szentesítettek s a t. – V. ö. Liv. Hist. I. k. 24. és 32. XXX. 54. XXXI. 8. s a t.

- ³ (172. §. c) Nagyon különbözik az egyes ember természeti eredete egész nemzetétől; egészen más amannak és ennek személyisége, élete, tökélesedése és jóléte; más mindegyik gyarapodása, fogyatkozása vagy elenyésztenek oka. – Még nagyobb a különbség a kettőnek föltételes jogai közt; sok ezek közül ugyanis nem felel meg egyes embereknek, és igen jól, sőt legjobban nemzeteknek, mint kik nagyobb erők egyesítése folytán azt véghezvihatik, mi egyes embernek vagy családnak nem szabad, s viszont. – Igy mi tiltja nemzetnek a tenger valamely részét, nagyobb öblöket, folyókat, tavakat, szigeteket, sőt egész tájakat s kiterjedt földrészeket elfoglalni? holott ez egyeseknek lehetetlen; ezek ellenben házasságra lépnek, házasságbeli jogokat, atyai hatalmat gyakorolnak, különféle családjogi viszonyba lépnek, másokkal kötött jogügyleteikből saját személyöknek szereznek s a t. mik nemzetet, mint erkölcsi, vagy eszményi személyt, nem illetnek. – Kitétszik ebből, miszerint a természetes magánjog és nemzetközi jog közt fönforgó szoros viszony daczára, a kettő közt még is olyan nagy a különbség, hogy a kettő tökéletesen nem azonosíthatatik, s azért közös tudományos tárgyalás alá sem vétethetik. –

- ⁴ (172. §. d) A természetes nemzetközi jogot szoroson meg kell különböztetni a tétel nemzetközi jogtól, melly t. i. a nemzetek tétel tetszéséből, vagy nemzetek közt létrejött kötésekéből, vagy szokás s gyakorlat útján származik. – Minthogy egyébiránt határozott kötések minden nemzet közt létre nem hozhatnak, a nemzetek szokásai és gyakorlata pedig előző jogkötelék nélkül szoros kötelezés erejével nem bírnak, s végre minden nemzet felett való közös törvényhozó nem létezik, s némellyeknek, állítólag minden nemzet hallgatag beleegyezése által létrehozott, valamely közös jog létezése iránti vélelme csak hiu föltevés (hypothesis); ez okokból eléggé világos: hogy tétel közönséges nemzetközi jog nem létezik, hanem csak részletes, melly csak azon nemzetekre vonatkozik, kik kölcsönös tetszésük által azt megalkották, s nem másokra is. – V. ö. Martini, Egger, i. h. – Schrod J. gent. bevez. 9. §. s a t. –

pedig sérelmes ténytől eltekintve, vagy olyanra vonatkozólag határozandók meg. – A többbit, u. m. az irodalmi történetet,⁵ óvatokat, tárgyalási módot, hasznosságot és szükségességet e tudomány a természetes magánjoggal legnagyobbán közösen bírja. [...]

⁵ (172. §. e) A nemzetközi jog irodalmi történelmében azon írókon kívül, kik már a természetes magánjogban s közjogban 18. és 92. §§-ban a jegyzetek végén fölhoztak, itt még különösen azok említendők, kik a nemzetközi jogot elkülönítve e tudomány egyéb részétől tárgyalják, u. m. Gentilis: De legationibus. III. k. Lond. 1583. és: De jure belli Oxonii. 1588. Zouchy: Juris et judicii feialis etc. explicatio. Oxf. 1650.; Vogel: Allg. Völker-Recht. Frankf. 1668.; Mevius: Prodromus juris prud. gent. comm. Lond. 1671.; Textor: Synopsis juris gent. Basel 1680.; Müller: Institut. juris prud. gent. Jena 1694.; Mollenbeck: Succincta j. gent. delineatio. Haderov. 1695.; Cocceji: Positiones pro explic. jur. gent. Lemgov. 1703. s ugyanennek: Prodromus just. gentium. Frank. 1719.; Cramer: Tractatus juris gent. Lemgov. 1703.; Willenberg: Sicilimenta juris gent. Lip. 1712.; Schneider: Jus gentium nat. Lip. 1729.; Hombergk: Hypomnemata juris gent. Bremae 1731.; Bynkershoeck: Quaestiones juris publ. II. k. Lyon 1707.; Ikstadt: Elementa juris gentium. Wirceb. 1740.; Wolf: Jus gentium. Hálae 1749 (nagy munk. IX. köt.); Kahrel: Völkerrecht. Hernborn 1750.; Glafey: Völkerrecht. Nürnberg. 1752.; Vattel: Le droit des gens. Leyd. 1758. II. k.; Schrodt: Systema juris gent. Pragae 1768.; Maillardière: Précis du droit des gens. Paris 1775.; Bourlamaqui: Principes du droit politique. Genf 1751.; Lauritz-Nörregaard: Folke Rett første Grunde. Kopenhagen. 1776.; Eggers: Institut. j. publ. civ. et gentium univ. Hafn. 1796.; Kern: Theorie des allg. Völkerrechts. Göttingae 1800.; Anon: De jure gentium et cosmopolitico. Studtg. 1811.; Pinheiro-Fereira: Cours de droit publ. int. et ext. Paris 1830.; Wheaton: Elements of internat. law. Lond. 1836.; Oke-Manning: Comment. on the law. of nations. Lond. 1839.; Bentham: Jer. Principles of international law. VIII. k. Lond. 1839.; Bello: Principios de derecho des gentes (Chili). Paris 1840.; Gagern: Kritik des Völkerrechts. 1840.; Láner: Institut. juris gent. nat. Agriae. 1840.; Pando: Elementos de derecho internaz. Madrid 1843.; Oppenheim: System des Völkerrechts. Frankf. 1843.; Kaltenborn: Kritik des Völkerrechts. Lip. 1847.; Wildman: Institut. of on internat. law. Lond. 1849–50. II. k. s a t.

Ide tartoznak még az európai nemzetközi jog mivelői, kik közt különösen ajánlandók: Moser J. J., Achenwall, Neyron, Martens, Günther, Römer, Schlötzer, Schmalz, Saalfeld, Schmelzing, Klüber s a t., kiknek műveit bővebben s rendszeresen ismerteti: Ompteda: Literatur des gesammten sowohl nat. als posit. V. Rechts. II. r. Gegensb. s kiegészítésével, Kamptz: Neue Lit. d. V. R. seit 1784. Berl. 1817; – de leginkább: Klüber: Europ. Völker-Recht. II. k. Studtg. 1822. ez. m. függelékének 389–445. old. Bibliothek des Völkerrechts.

[A föltétlen nemzetközi jogról, föltétlen vagy eredeti nemzetközi jogokról:]

173. §. EREDETI NEMZETKÖZI JOGOK
ÁTALÁBAN S KÜLÖNÖSEN

A föltétlen nemzetközi jog tudományosan kifejti a nemzetek jogi helyzetét, az az: kölcsönös jogait és kötelességeit, melylyek azok föltétlen természetéből, tény föltételezése nélkül, az ész által vonatnak. –

E jog tárgyát képezik, ugyanis, a nemzetek azon föltétlen és eredeti (ős) jogai és kötelességei, melyek a nemzetek jogi személyiségén alapulnak, mellyet azonban nem egyedül a nemzetté vált egyének összesége, hanem leginkább e személyeknek, az u. n. állami társas kötelékben rejlő szerves egyesülése képez. – E jogok sajátosságai hasonzerüek (nem azonosak) a természeti állapotban élő egyes ember ősjogaikéival, úgy, hogy az ész, valamint ezeket, úgy amazokat is egyetemeseznek, változhatlanoknak, örökkévalóknak, szükségképenieknek, s lényegileg azonosoknak s egyenlőknek ismeri el minden nemzetnél, ugyanazon értelemben, mellyben ez az egyes emberek ősjogairól áll. –

Mindezen jogok gyökerét a nemzetek jogi személyisége képezi, vagy is: minden nemzetet természetileg illető azon jog, miszerint más nemzetekhez társas viszonyában, jogi társaság, vagy is szabad s önmagában fenálló jogi személy gyanánt függetlenül létezesség s ebeli minőségének megfelelőleg bánjanak mások is vele.

A személyiség jogából, mint közös kútfőből önkényt folynak a nemzetek ősjogai, különösen:

A) Az alakiak, u. m. az önfentartást, tökélesedést, és sértett jogainak jogszerű üldözését tárgyazó jogok, melly utóbbihoz tartozik a biztonság, kárpótlás s önvédelem vagy kénszerítés vagy háboru joga. –

B) Az anyagiak, a bel- és külállapot, valamint azon rendkívüli össze-ütközési eset tekintetében, mellybe nemzet jöhet, hasonzerüleg, miként ez természetes szabadság és függetlenség állapotában élő egyes személyek közt történhetik.

Miből szükségkép következik:

1. Hogy a nemzetek, miként természetes állapotban levő egyes személyek, természetes egyenlőség, szabadság és függetlenség jogával bírnak,⁶ minél

⁶ (173. §. a) Ez okból a föltétlen jognak megfelelő állapotban élő nemzetek közt nem léteznek előjogok, felsőbbség, uralom; hanem ha illyesmi nemzetek közt előfordul,

fogva az, mi egyikre nézve jogos vagy jogtalan, szabad vagy tiltott, a másikra nézve is olyannak kell lenni. — Ez okból

2. A föltétlen jog szerinti állapotban a nemzetek közt nem létezik felsőbbtség, engedelmisségi kötelesség, törvényhozó, bíró, törvényhatóság, és büntetés t. i. szoros értelemben véve, minthogy mindezek a nemzetek föltétlen egyenlőségével és függetlenségével ellenkeznek.⁷

3. A nemzetek, úgy, mint az egyes személyek, jogositvák mind anyagi, mind szellemi jólétüket s tökélesedésüket, s azért elmebeli, vallási, erkölcsi, művészeti, politikai,⁸ műtani s a t. mivelődésüket minden e célra alkalmas eszközzel előmozdítani; végre

ennek valamely föltételes tényen, m. különös szerzési czímen kell alapulnia, hogy igazságosan s jogszerűn fenállhasson. — Mi ez iránt a nemzetek és ezek uralkodói közt tételes kötések vagy szokás által másként állapotított meg, u. m. a méltóság, czím, rangfokozat, vagy más tiszteletbeli kitüntetések iránt, az a (tételes) nemzetközi szerződések jogába tartozik, mellyre nézve v. ö. Lünig: *Theatr. ceremon. hist. pol.* Lips. 1716. fol. — Crusius: *De praeminentia, sessione, praecedentia, et universo jure proedrias magnatum Europae.* Breae 1666. 4. s a t.

⁷ (173. §. b) Ékesen jellemzi a nemzetek e természetes és föltétlen egyenlőségének következményeit Rayneal: *Institutions du droit de la nature et des gens.* Páris 1802. czimü művének előbeszédében VII. o. mondván: „Le droit de gens (naturel, absolue) ne connait point les distinctions; il ne connait ni premier, ni dernier; il n'établit ni titres ni dignités, ni prérogatives, ni cérémoniel; pour lui tous les peuples, tous les souverains sont sur la même ligne; il n'intervient que pour maintenir ce que des conventions ou de coutumes ont introduit; et il n'intervient qu'à l'appui du principe suivant, lequel tout engagement exprés ou tacite est obligatoire — principe, qui a pour l'objet le maintien de la paix et la bonne harmonie entre des nations.” — A nemzetek e föltétlen egyenlősége ellen némelyek által fölhozott s a nemzetek kisebb vagy nagyobb hatalmából, erélye, művészeti és tudományos kifejltségéből, a vallástisztaságából, a kormánykataból, az állam régiségéből, az uralom fölségéből, az alávett népek és országok sokaságából, méltóságokból, védnökségből, hűbéri függettségéből s más hason külső körülményekből merített ellenvetések az előbbi jegyzetben fölhozott megkülönböztetés nyomán nehézség nélkül megoldhatók. — V. ö. Hoffmann: *Diss. de fundamento decidendi controversias de praecedentia inter gentes liberis.* Lips. 1721. s a t.

⁸ (173. §. c) A politikai műveltség leginkább az állami egyesülés és alkotmány fentartásában s tökélesedésében, s a fölségjogok helyes s államcélznak megfelelő gyakorlásában áll; melly széles kiterjedésü tárgyánál fogva a nemzetek ősjogainak köre a természetes állapotban élő egyes emberek jogkörétől nevezetesen különbözik, miként ezt az eurpai nemzetek föltételes és tételes jogára való tekintettel részletekben s nagy tudományos-sággal bővebben kifejti Klüber: *Europ. Völker-Recht.* I. k. 36–123. §.

4. Jogositvák a nemzetek, a dolgok feletti tulajdon és saját föltétlen jogait, valamint mindennemű kötésből jogokat maga módján megszerezni, másokra átruházni, másokkal üzleteket vinni, vagyonukat s hatalmokat igazságos eszközökkel gyarapítani s előmozdítani s a t. szóval: mindent véghezvinni, mi a nemzetek személyiségi jogának támogatására, fentartására és előmozdítására eszközül szolgál.

Mіндеzen ősjogok a nemzeteket saját természetöknél fogva s annyiban illetik, mennyiben azok föltételes tény vagy tételes kötés által nincsenek megszorítva vagy módosítva. – Mi sem akadályozza ugyanis, hogy ez nemzetek közt is ugyanazon módon történjék, mellyen természeti állapotban élő egyes független emberek közt történhetnek;⁹ a midőn aztán ez ősjogok föltételes természetet nyernek. – [...]

[A nemzetek föltétlen, vagyis eredeti kötelességeiről:]

174. §. KÜLÖNÖSEN: IGAZSÁG, MÉLTÁNY,
EMBERSÉG DOLGÁBAN

A nemzetek ősjogainak az ellenkező oldalról ugyanannyi föltétlen köteleesség felel meg, mellyek átalában az igazság ama közönséges törvényében, miszerint mások joga meg ne sértessék s kinek-kinek az őt illető megadassék s a t. foglaltatnak, ama természetjogi közmondás elve szerint: „Mit nem akarsz hogy mások veled cselekedjenek, azt te se cselekedd másokkal.” – Hogy e köteleességek, beltermészetöket és sajátságait közelebb szemlélvén csak tökéletesek, az az: jogi kényszer szentesítésével körülvettek lehetnek, a nemzeteknek, mint jogi személyeknek társadalmi természetéből belátható; s e köteleességek köre nem terjed továbbra, mint viszonylagos jogaiké. – A melly nemzet e jogi köteleességeket más nemzet irányában megszegi, megsérti egyben az igazságot is, s azért jogtalanokdik más nemzet irányában, ezt szoros jogi értelemben sérelmezvén. – De a meddig másnak tökéletes joga sértetlen marad, vagy is: meddig valamelly nemzet saját jogának körében marad, sem mások jogaiba valamelly módon nem ütközik, mindaddig szoros jogi értelemben

⁹ (173. §. d) Illyféle módosítás számos példáját, a nemzetek eredeti egyenlősége, szabadsága és függetlensége, valamint az alkotmány vagyis: uralmi és kormányalkat, az uralkodó választása, örökösödés, területkivüiliség s a t. körül is, különösen az europai (tételes) nemzetközi jog, miként ezt megmutatja: Martens: Précis. 74–189. §. – Klüber: E. V. R. 35–123. §. – Egger: N. V. R. 544. §. jegyzetek s a t.

vett jogtalansággal nem vádoltathatik, habár a méltány, emberség s felebaráti szeretet kötelességeit netán meg is sértette volna.¹⁰

Különösen köteles minden nemzet a másikat sértetlen hagyni, vagy is, mit sem véteni:

A) Más nemzet alaki jogai ellen, az az: az önfentartás, szabadság, egyenlőség, függetlenség, biztonság, védelem s háború jogának igazságos gyakorlatát sem igenleges, sem tagadólagos módon nem akadályozni¹¹ s a t. – Ugyszinte semmit el nem követni

B) Más nemzet anyagi jogai ellen; ezek bel- és külállapotára, valamint rendkívüli összeütközés esetére nézve is; s azért mit sem véteni annak anyagi, szellemi és politikai épsege, jóhíre, becsülete, tulajdona, kötései, szövetségei, követségei¹² s a t. ellen. –

¹⁰ (174. §. a) Ez elv a nemzetközi jogban főfontosságu, különösen ott, hol a hadviselés igazságos okai forognak kérdésben; de ez elvnek másutti alkalmazhatósága is nagyon feltűnő. – Így p. o. oly nemzet, melly különös méltóságokat, czimeket, vagy kereskedelmi kedvezményeket némelly nemzetnek megad, mástól pedig azokat megtagadja; melly némelly nemzet irányában az u. n. értelmetlen hasznosság-szülte kötelességeket teljesíti, mások ellenében pedig nem; melly végre valamely jogának jogszerű gyakorlásánál, mint p. o. vámok kivetésénél más nemzetek érdekét többé vagy kevésbé hátrányozza s a t. – az illy nemzet szorosan véve igazságtalannak nem mondható, bármit hozzon is fel Grotius (II. 3. 24.) ennek ellenére, minthogy illynemű kötelesség megtagadásával sem megvetés, sem más nemzet tökéletes jogának sérelme, s azért valóságos jogsértés sincs összekapcsolva.

¹¹ (174. §. b) Ez okból e nemzetközi joggal ellenkezik: más nemzetet jogszerű ok nélkül romlásba hozni, haddal megtámadni, legyőzés után leigázni, vagy szolgaságra vetni, annak állami egyesületét föloldani, alkotmányát megváltoztatni, arra más uralkodót ráerőszakolni, vagy abban a lázadás, rajoskodás, fejtelenség szellemét fölkelteni, vagy azt polgári háborúra s belvillongásra ösztönözni s föltüzelnii; továbbá más nemzetet alkotmányának vagy közigazgatásának jogszerű roformjában, idegen segedelem ki- eszközlésében, vagy szövetség megkötésében, vagy semlegességi jogának fentartásában, s más önfentartási eszközök használatában gátolni s megakadályozni; ugyszinte más nemzet fölött ennek beleegyezése nélkül előjogot, túlnyomóságot, vagy bárminő uralmat és törvényhatóságot bitorolni, annak belügyeibe erőszakosan magát beleavatkozni, azt fölségjogainak igazságos gyakorlatában megháborítani vagy megakadályozni, s több e féle. – Hogy mindazáltal illyféleben s különösen más nemzetek belügyeibe való gyakoribb beleavatkozás (interventio) iránt miként módosittatik a föltétlen nemzetközi jog a föltételes vagy europai tételes nemzetközi jog által? bővebben kifejti Martens: Précis. 74–120. §. – Klüber: E. V. R. 36–122. §. – Egger: N. V. R. 546. §. jegyzeteiben. –

¹² (174. §. c) Ez anyagi jogok tekintetében annyi nemzetközi jogsérelem van, hány a nemzet bel- vagy külállapotához tartozó javak és jogok száma, mellyek valamikép meg-

Ezek képezik összeségben azon jogi kötelességeket, melyekre a nemzetek egymás irányában tökéletes jog által szorítottak. – Ezeken kívül vannak a nemzeteknek még más tökéletlen (*imperfecta*), az az: méltányi, jóakarati, humanitási kötelességei is, melyek más nemzetek segélyzésében és gyarapításában állanak, s a társadalmi erények számos környezetében a nemzeteket összefűző társadalmi és kölcsönös igényeik-szülte köteleket nemcsak szorosabbá, hanem kellemesebbé is teszik, s melyek kölcsönös teljesítését azért nemcsak az emberiség, hanem saját boldogságuk és jólétük szava is hangosan követeli. – Ide tartozik polgárisodott nemzetek azon szokása, egymás jósorsa felett örömeiket, egymás balsorsa felett sajnálkozásukat kölcsönösen tanusítani; ugyszinte az egyik nemzet barátságos gondoskodása és fáradozása, miszerint a másik körében az igaz vallás, a tudományok és művészetek virágzása elterjedjen;¹³ továbbá üdvös törvények és

sértethetnek. – Ide tartozik minden jogtalan és vad erőszakoskodás vallási, művészeti, tudományos és jótékony intézetek s azok művelői ellen; minden igazságtalan kényszer más nemzet személyei s javai ellen, valamint a hadi vadság és kegyetlenkedés háboru folytán megengedett rablás és öldöklés; különbség nélküli fosztogatás, nyujtogatás, becs-telenítés, s más enemü, a jogszerű hadviselés korlátain túlmenő s azért jogtalan erőszakos merényletek által; ide tartozik a gyalázatos rabszolgakereskedés, mely polgárisodott névre igényt tartó nemzetek által a vallás, emberi természet s ész gyalázatára még ma is üzetik, noha a miveltebb europai nemzetek azt a bécsi congressus határozmányaiában ünnepélyesen eltörölték és tilalmazták. – Ide tartozik végre más nemzetek művelődésének, tökélesedésének és jólétének minden megakadályozása, azok tudatlansága, együgyűsége, balhite, előítéletei, restsége, szegénysége s a t. kizsákmányolása által.

¹³ (174. §. d) Ez emberséges kötelességek leginkább azon férfiak által teljesítettnek, kik az igaz vallás külnemzetek körébeni terjesztésében, valamint a művészetek és tudományok művelésében erejüket, sőt nem ritkán egészségöket és életöket áldozzák föl; millyen: a hittérítők, tudósok, földmérők, csillagászok, orvosok, természetbuvárok s a t. kiket e czélokra gyakran távol földrészekre szokás küldeni, s méltán az isteni gondviselés különös közegeinek tekinthetni, Németország újabbkori jeles papjával mondván: „Wie wunderbar bereitet die Vorsehung ihre Wege! – Columbus, Bougainville und Cook, auch ihr seid ihre Werkzeuge!” Dalberg: Betracht. über das Universum. Mannh. 1818. 131. old. – Illynemü emberiség kitünő példáját adá az 1814-ki francia háboru alatt az ausztriai hadak fővezére Schwarzenberg berczeg, midön Buffon özvegyének fölséges urának parancsából biztonőrséget (*sauvegarde*) küldvén, hogy Montbard nevü uralmát a szövetség hadak minden erőszakoskodása ellen az ellenséges megszállás tartama alatt megvédjék, ahhoz irt levelét következő szavakkal fejezé be: „Le séjour de l’historiographe de la nature doit être sacre aux amis des sciences; c’est un domaine, qui appartient a toute l’humanité!” Milly sokféle volt a sors, mellyet a rettenthetlen Condaminet Amerikában, a mi érdemes Hellünk Laponniában, a szerencsétlen Cook és La Peyrouse, valamint Mungo Park, Bruce, Niebuhr, Humboldt, Bonpland, Parry s

politikai intézmények,¹⁴ hasznos művészetek és találmányok egymással közlése, más nemzetek jóhírének, jólétének és hasznának különféle ártalmatlan szolgálat általi növelése és gyarapítása, u. m. kölcsönös kötések, szövetségek és üzleti összeköttetések¹⁵ s más hason szolgálatok által, mellyek az avval élőknek hasznosak, az azokat tevőre nézve pedig ártalmatlanok, sőt sokszor mindkét részre nézve egyaránt jótékonyak. – Az által is nyilatkozik pedig a nemzetek nem középszerű kölcsönös emberisége, ha az idegen területen jogszerűen szerzett, megkötött s az illető helyen kívántató idomhoz alkalmazott jogok, kötések és ügyleteknek, mennyiben a hazai törvényekbe nem ütköznek, minden nemzet által saját területében is jogszerű hatály engedtetik s azok érvényesnek elismertetnek, más nemzet igazságossága irányábani bizalmát ez által tetteleg tanusítván¹⁶ s a t. – De mindezen s hason köteleességekre nézve megjegyzendő, hogy a nemzetek azokra való kötelezettsége természetöknél fogva mindig csak tökéletlen, az az: a másik nemzetnek csak érdemén, nem tökéletes jogán alapszik; s hogy ezért ez emberségi köteleességek sem azon föltétlen szükségesség jellemével, melly a jogköteleességek sajátja, sem annak járulékaival, kényszerítő jog szentesítésével, nem bírnak, hacsak valamelly föltételes tény, u. m. tételes egyezmény vagy sértés által tökéletes jogköteleességekké át nem alakítottak; mellyek mindazáltal

más halhatlan férfiak a földnek minden részeire tett tudományos vándorlásaik folytán tapasztaltanak. –

¹⁴ (174. §. e) Hason emberséges tekintet illik bölcs törvényhozóhoz, államalapítóhoz és átalakítóhoz. – Igy a Rómaiak XII. tábla-féle törvényeit a Görögöktől kölcsönzék, a Görögök az Egyptusoktól, Phoeniciaiaktól, Indusoktól s a t. – A római birodalom megdőltevel annak politikai miveltsége átszállott a többi eurpai nemzetre, ezektől újabb időben a világ minden részére elterjedvén az. – V. ö. Herder: Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit. Riga 1784. IV. k. 8. – Heeren: Handb. der Geschichte des Alterthums und seiner Colonien. Bécs 1817. 8. s a t.

¹⁵ (174. §. f) Mit e helyütt Martini: Pos. 558. s köv. s mások raktárak, vásárok, kikötők, consulságok s a nemzetek közti közlekedés más eszközeinek fölállításáról mondanak, bővebb nemzetgazdászati ismereteket tételez föl, s inkább a politikába tartozik. – Arról pedig, hogy az eurpai nemzetek tetteles közlekedésére nézve minő közjogi és politikai elvek divatoznak? bővebben szól az eurpai tételes nemzetközi jog. – V. ö. Martens, Klüber, Salfeld s a t.

¹⁶ (174. §. g) Innen van, hogy azon képesség és minőség, melly valamely személyt az államban illet, u. m. a nemesség, nagykorúság, családviszonyok, méltósági és diszjelek, címek, valamint a végrendeletek, házasságok és más szerződések s jogügyletek, ha a megkötések helyén uralkodó jogidomnak megfelelnek, más államokban is érvényeseknek szoktak elismertetni. – A természetes nemzetközi jog e részben az eurpai tételes nemzetközi jogról több módosítást szenvedett, mellyek iránt lásd ez utóbbit.

ez esetben a megelőző tény miatt nem föltétlen, hanem nyilván csak föltételes jogkötelességek természetével bírnak. – Mit kelljen egyébiránt az u. n. szükségességi kedvezmény (*favor necessitatis*) és ártalmatlan hasznosság-szülte kötelességek (*officia innoxiae utilitatis*) iránt nemzetközi szempontból tartani, mindjárt alább (178. §.) fog általunk kifejtetni. – [...]

[A föltételes nemzetközi jogról: békébeni jog:]

175. §. FÖLTÉTELES NEMZETKÖZI JOG FOGALMA S FÖLOSZTÁSA

A föltételes nemzetközi jog az ész elvei nyomán a nemzetek azon kölcsönös jogviszonyait fejt ki, mellyek azok természetéből, valamely jogos vagy jogtalan tényt föltételezván, fejlődnek ki; miből e résznek békébeni és hadviselési jogra való fölosztása önkénynt következik.¹⁷ –

A föltételes jognak békeállapotára vonatkozó, vagyis: sérelem esetétől eltekintő része vonatkozik a nemzetek azon jogaira és kötelességeire, melyek jogszerű, de egyoldalú s közvetlen szerzési tétből elsajátítás által, vagy az érdeklettek kétoldalú jogügyeleteiből, azaz: kölcsönös kötések és egyezményekből, vagy végre az u. n. követségek intézményéből, mint a nemzetek közti kölcsönös eszmecsere szükséges közvetítőjéből, sérelem esetén kívül, keletkeznek; miből ismét e résznek föltételes tulajdon-kötésbeli és szövetségi, végre követségi jogra való további fölosztása természetszerűleg foly. – [...]

[A nemzetközi föltételes tulajdonjogról:]

176. §. KÜLÖNÖSEN: AZ ELSAJÁTÍTÁS NEMZETKÖZI TERMÉSZETE ÉS SAJÁTSÁGAI

A nemzetközi föltételes jogok közt első helyen állnak, a tulajdoni és saját-jogok azon külső dolgok fölött, mellyeket a nemzetek, mint jogi személyek államterületeiken, s minden azokon létező külső tárgyakon a dolgok használhatását tárgyazó ősjog erejénél fogva ugyanazon módon szerezhetnek,

¹⁷ (175. §. a) E megkülönböztetés annyira fontosnak látszott Grotius előtt, hogy nemcsak a föltételes, hanem az egész nemzetközi jogot béke és hadviselés jogára tartotta osztandónak, sőt a természetjog irodalmában olly kitünő nevezetességü művének címét is attól kölcsönzendőnek; noha e tudomány közelebbi szemlélése folytán ezen fölosztás kevésbé, vagy éppen meg nem felelőnek mutatkozik. –

mint természeti állapotban élő egyes személyek; nehogy valamelly őskori fölosztási kötéshez, mint létes alap nélküli, sőt a nemzetek tényleges tulajdonára nézve veszedelmes, kényalapitmányhoz (hypothesis), vagy mások beleegyezéséhez, vagy pedig más illy kötött jogcímhez kelljen folyamodni.¹⁸ – E szerzés pedig történhetik vagy eredeti módon, u. m. elsajátítás által, vagy származtatás módján, nemzetközi kötések és egyezmények által; –

Az elsajátítás, mint a nemzetek közti tulajdonszerzés eredeti módja, általában ugyanazon természettel és sajátságokkal, ugyanazon lényeges kellékekkel és következőekkel, ugyanazon czimmal s határokkal bir, mint a természetes magánjog szerinti elsajátítás; kivévn hogy a nemzetek nagyobb erőik, eszközeik és igényeikhez képest, a természetes magánjog ama főelvei e tárgyban mintegy nagyobb hatályra emeltetnek.¹⁹ – Ennél fogva nemzetközi jog szerint az elsajátítás iránt következők állnak:

1. A nemzetek nagyobb kiterjedésü tárgyakat is foglalhatnak el; u. m. kiterjedt földrészeket, folyókat, tavakat, szigeteket, tengersizorosokat, öblöket és partokat, sőt a tenger területöket érintő részét-is, mennyiben az hatalom alatt s őrizetben tartathatik;²⁰ ha t. i. mindezek még másnak tulajdonában nincsenek és elsajátításra alkalmasak.²¹ –

¹⁸ (176. §. a) Mit kelljen ama némellyek által felállított ősfelosztási kötésről, s más állítólagos eredeti szerzési czimekről egész nemzetek szempontjából a józan észnek tartania? bővebben kifejtetett természetes magánjogom 80. §-ban s az ehhez jegyzetekben.

¹⁹ (176. §. b) Többet tartalmaz az elsajátítás természete s jelleme, valamint a rabszolgaság, tengerirablás, a hajótörés utáni felszedéstől különböző u. n. partjog, ugyszinte az uratlan, elhagyott, elvesztett, szökevény dolgok elsajátítása s a t. iránt tartani? természetes magánjogom II. k. 75. §. s jegyzeteiben mondatott, mi a nemzetközi jogra is alkalmazható.

²⁰ (176. §. c) A régiebbek e kérdést: milly távolban valamely nemzet parterületétől tekintendő a tenger zártnak vagy szabadnak? különféleképp iparkodtak megoldani; majd 60 majd 100 mertf. majd két napi út, majd a partról mutatkozó láthatár, majd a partról kiáltó ember szavának meddig való hangzása, majd a kivetett kopja meddig való hullása voltak azon mérvek, mellyek szerint a nemzetek tengeri tulajdonának terjedelme meghatározaték, a nélkül azonban, hogy ez az ész követelményét kielégithetné. – Az újabbak által e részben elfogadott, noha igen általános, de a természetjognak jobban megfelelő elvet többek közt ékesen fejezi ki Bynkershoek: De dominio maris, 2. f. ugyszinte Surland: Grunds. d. Europ. See-Rechts. Hanover 1759. 8. – Neyron: Principes du droit des gens. 266. §. – Hankers: Rechte u. Freiheiten des Handels. 20. §. – La liberté de la navigation et du commerce. Giess. 1780. 22. §. – Günther, Klüber i. h. s a t.

²¹ (176. §. d) Ez okból ujonfölfödözött vidékek és eddig ismeretlen szigetek, mellyek lakatlanok, vagy lakosaik által odahagyattak s azért uratlanok, jogosan esnek az őket elfoglaló nemzet uralma alá; nem pedig ollyak, mellyek minden, vagy akár csak némi tekintetben is már másnak tulajdonában vannak, s pedig daczára az elsőbbi foglaló minden netáni durvaságának, vadságának, vallás- mivetség- s polgárisodás dolgáiban

2. Hogyha e tárgyak már másnak joga alatt vannak, vagy u. n. kimerithetlen használatot engedők, vagy olly természetűek, hogy létes (reál) birtokbavétel, őrizetet s tartós megjelelést még egész nemzet által sem engednek; miként ez az u. n. szabad tenger,²² lég, világosság s a t. iránt van: akkor azok a nemzetek által sem foglaltathatnak el s nem is állhatnak azok kizárólagos tulajdonában.

3. Az elsajátítási szándék egymaga, hacsak nem követi azt létes, elegendő és tartós megjelelésben nyilatkozó birtokbavétel, a nemzeteknek úgy, miként a

hátramaradásnak, s daczára annak, hogy az általa elfoglalt dologgal nem él vagy visszaél s a t. – E szerint ítélendő meg a Spanyolok, Portugallok, Belgák, Angolok s a t. ismeretlen földterületek fölfödése és elfoglalása végett a XV-ik század óta Kelet- és Nyugot-indiába tett expedícióknak, valamint a római pápák által ez iránt egy harmadik jogának rovására adományzott kiváltságoknak s a t. jogossága. – V. ö. Günther: E. V. R. II. k. 13. old. – Rayneval: i. m. II. k. 17. jegyz. ki az európai nemzetek ezen a lefolyt három utósó század alatti szerzéseiről a jónak és követelményét helyesen fejezi következőkkel: „Personne n'ignore, de quelle manière les Européens ont fait des conquêtes dans les Indes, en Afrique et en Amérique; et personne ne disconvient, qu'ils n'ayent violé tous les principes de la loi naturelle, et du droit des gens, sur lesquels est fondé l'ordre social en Europe: ainsi ce grand procès est déjà jugé depuis long-tems au tribunal de la raison; mais c'est rarement celui de la politique lorsque l'ambition ou l'avarice sont ses guides.” –

²² (176. §. e) A tenger szabadságának kérdése századok óta nagy szellemi mozgás közt minden irányban meghányattatik, némellyek annak szabadságát vitatván, kik közt Grotius, Graswinkel, Boekler, Glaffey, Wolf, Schrod, Günther, Kant, Hanker, Rayneval (de la liberté des mers. Paris 1811. czimű művében) a természetjog elveit hathatósan védik, míg mások azt nem kevesebb buzgósággal megtámadják, így jelesül: Selden, Freitas, Strauch, Conring, Bouchand, Welwood s a t. kiket bővebben ismertet Ompteda: Lit. II. 521–528. – Kamptz: N. Lit. 172. §. – Roth: Archiv d. V. R. 1. f. – Dupin: Diss. sur le domaine des mers. Paris 1817. 12. s mások. – A nemzetközi jog e híres vitakérdésének irodalmi történetét bővebben előterjeszti Cancrin: Wasser-Recht. Halle 1789. 4. 42–46. old. és Günther: V. R. II. 28. ki mindkét rész, egymással összevetett ellenkező érveit szem elé állítja. – Ma e kérdés a szövegben kijelentett értelemben vitán kívül áll, noha a gyakorlatban inkább a tétele, mint a természetjog szokott tekintetbe vétetni. – Csaknem nagyobb kétségnél van jelenleg kitéve a nemzetek kizárólagos tulajdoni joga hajózhatók folyók s azok partjai, valamint tavak, tengeri szorosok, öblök és partok tekintetében, mind határos, mind pedig már nemzetek közt, kik e tárgyakat, mint a nemzetek közti kölcsönös társadalmi közlekedés természetes és szükségképeni eszközeit, eredeti közösségben megtartani s az elsajátító nemzet kizárólagos tulajdona alól kirekeszteni kívánják; mint többek közt a Rajna folyó tengerig (jusqu' à la mer) való hajózhatóságának a bécsi congressus által elismert szabadsága iránti vita mutatja. – V. ö. Cancrin: i. h. – Rotteck: Staatsw. II. 20. – Klüber: i. m. 130. s köv. §. s a t.

magán személyeknek elsajátítási igényt nem nyujt.²³ – A többi a természetes magánjogból bővebben tudatik. –

177. §. A NEMZETEK TERÜLETI JOGAI KÜLÖNÖSEN

Valamelly nemzet által jogszerűn véghezvitt elsajátításnak közvetlen hatása az ebből származó föltételes teljtulajdoni jog, mellyet a nemzet az összes elfoglalt területen, az u. n. területi fölségjoggal s ennek minden jogkövetkezőkéivel egyetemesen (per universitatem) s erős joggal szerez. – Minek folytán

A) A területi tulajdonjognál fogva

1. Az egész nemzeté, mint a terület uráé, mindazon dolgok, mellyek e területen találtnak, akár hozattattak azok önkényt a természet, akár az emberi ipar által létre, akár pedig került legyen az esetlegesen hozzájövés (accessio) által máshonnan oda; épen úgy, miként ez természetes magánjog szerint áll. –

2. E tárgyakra nézve a nemzetet illetik mind azon jogok, mellyek a föltételes tulajdonban foglaltatnak, mind az alapjogok, u. m. a saját, hasznélvezés, birtok, visszakövetelés (vindicatio) joga, mind a származtatottak, u. m. a zálogjog, szolgálat, elidegenítés s a t. joga, miglen ezek (a természetes magánjogban kifejtett) valamelly jogszerű módon meg nem szüntek. – Továbbá

B) A területi uralomnál fogva (melly mindazáltal nem tartozandóságkép a tulajdonból, hanem kijelentett vagy hallgatólagos hódolati kötéséből²⁴ azoknak, kik a területet lakják, származtatandó) ismét

²³ (176. §. f) Azért ha valamelly nemzet lakatlan szigetet első fölfödöz, vagy abba ágyugolyót is vet, egy másik arra még is előbb lép s tulajdonosi akarattal azt elfoglalja, mivel s a t., ezé, nem amazé lesz a sziget. – V. ö. Grot.: II. 8. 6. – Plut.: quaest. Graec. 29. s a t.

²⁴ (177. §. a) A nemzetközi területjog alapja tehát nem keresendő egyszerűn az elsajátításban vagy tulajdonjogban, mintha az elfoglalt területen tartozkodó, akár a foglalás előtt már nomádéletet folytatott, akár később bármikép, megtelepedett személyek, tartozandóságok gyanánt, a nemzet területi tulajdona alá esnének; mert személyek dolgok gyanánt el nem foglaltattnak s tulajdonjog csak dolgok, nem személyek fölött gyakorolható; hanem ha mi jogot a foglaló nemzet személyek fölött szerez, ez nem másból, mint azok kijelentett vagy hallgatólagos hódolati kötéséből származtatható, mennyiben t. i. az elfogalándó terület lakói, természeti szabadságukat nem védvén, s az ujonelfoglalt területen megmaradván, úgy tekintetnek, mintha a foglaló nemzet uralmának hallgatólag s önkényt meghódolnának, nem másként mint azok, kik maradandó ottartózkodás, vagy csak átutazás, vagy rövidebb ottidőzés okából később lépnek illy területre, s ez által örökös, vagy időleges polgárokká lesznek.

1. A nemzetet, mint a terület urát, az ezen tartózkodó személyek fölött mindazon jogok illetik, mellyek az egyetemes közjog által az állami uralkodónak mind az örökös, mind az időleges alattvalók tekintetében a területi jognál fogva tulajdonittatnak; u. m. az idegenek iránt czélszerű törvényeket hozni, azoknak menedéket, tartozkodást s átmenetet engedni; azokra rendszetileg fölügyelni; a bűntevőket a büntett helyén elítélni s büntetni; végre az u. n. albinagium, a külföldre viendő vagyonbóli levonás, a kivándorlási illeték (gabella emigrationis), és mindennemű vámok s a t.²⁵ joga.

2. E jogok pedig mindaddig illetik a nemzetet, mig azon jogkötelék, melly az örökös és időleges alattvalókat a nemzet területéhez fűzi, jogszerűen fenáll.²⁶ –

A vélt tulajdon, jó- és roszhiszem, növedék (accessio) iránt nemzetközileg is ugyanazon elvek állanak, mellyek egyesekre nézve magánjogilag határoznak.²⁷ –

178. §: A NEMZETKÖZI TULAJDONJOG IRÁNT IGÉNYLETT KIVÉTELEK

E helyütt kérdés szokott tétetni: valjon az u. n. végszükségnek, továbbá az idegen dolgok ártalmatlan használhatásának, valamint az elévülésnek joga nemzetközi jog szerint megáll-e? Noha a föltételes tulajdonjog ezen némelyek által igényelt megszorításai mellett nemzetközileg nagyobb és súlyosb okok látszanak harczolni, mint magánjogi szempontból, mennyiben ama szempontból nemcsak egyik vagy másik egyén boldogsága s érdeke forog kérdésben, hanem milliók üdvét tartalmazó nemzeté: mindennek daczára,

²⁵ (177. §. b) Ezek iránt összevetendő mindaz, mi már fölebb a 145. és 150. §-ban a területi fölségjogról ez érdemben mondatott.

²⁶ (177. §. c) A nemzetek területi tulajdonjogának és uralmának ez iránt előszámlált alapjogai, a nemzet uralmának alávetett tengeri térre is kellőkép kiterjednek s magokban foglalják ama jogozatot, miszerint a nemzet e vízi területe részeit kizáró joggal birhatja, abból minden hasznot huzzon, u. m. halászat, gyöngy- szörbencsszedés s a t. által; azon szabadon hajókázzon, vámot szedjen, törvényhatóságot s jogszerű partjogot gyakoroljon, s magának az illő tiszteletet megadassa s a t. mik iránt bővebben határoz az europai (tételes) nemzetközi jog.

²⁷ (177. §. d.) Többet ez iránt láss: Grot.: II. 3. 18. – Vattel: Droit des gens. I. 22. 267–278. §. – Günther: E. V. R. II. 58–64. – Cancrin: Wasserrecht. I. 3. 167. s köv. – Továbbá: Martens, Klüber, Rayneval i. h. s a t.

fontolóra vévén ezen a természetes magánjogban kimerítőleg megvitattott kérdés állását, s fontolóra vévén azonfölül, hogy a jogos és jogtalanak természete nem a cselekvő személyek számától függ s hogy ugyanaz jogos vagy jogtalan, szabad vagy tiltott sokra mi egyesekre nézve, ha egyébiránt a kettőnek természete közt lényeges különbség nem mutatkozik,²⁸ – meg kell vallani: hogy szoroson jogi szempontból illy megszorításnak miként magánosok közt, ugy nemzetek közt sem lehet helye;²⁹ habár a végszükség kedvezménye, valamint az idegen dolgok ártalmatlan használhatása s az emlékezést meghaladó elévülés kellőkép itt sem épen minden alap nélküli.³⁰ [...]

[A sértés körüli föltételes nemzetközi jogról, vagy a hadviselés jogáról:]

185. §. E JOG FOGALMA, TÁRGYA, KÖRE

A föltételes nemzetközi jog ez utolsó része a nemzetek azon jogviszonyait tárgyalja, mellyek, valamely sérelmi tény nemzetek közti előfordultával, a sértett jognak jogszerű üldése körül forognak, s a józan észnek azon elveit nyilatkoztatják ki, mellyek szerint egész nemzeteknek sértett vagy veszélyezett jogait a sértő ellenében védniök s üldeniök szabad. – A nemzetközi jog e részében tehát, előrebocsájtván a nemzetközi sértés természetét, sajátságát és előforduló különféle nemeit, a sértett nemzetnek a sértők ellenébeni jogai

²⁸ (178. §. a) Mindezek hasonzerűek azokkal, mik ez igénybe vett jogok iránt természeti állapotban élő egyes személyek szempontjából a természetes magánjogban előadattak. V. ö. Martini: De leg. nat. pos. 367. – Zeiler és Egger ugyanez iránt s term. magánjogomat. 93–96. §. s jegyzeteit, s főlebb a 47. §.-t.

²⁹ (178. §. b) A többi okokhoz a nemzetek szempontjából még hozzájárul az ezek által sokkal nagyobb mértékben, mint magánosok által üzhető visszaélés veszélye, melly a történelem tanúsága szerint a végszükség és ártalmatlan használat követelt jogából sokszor tapasztaltatott is. – V. ö. Grot.: II. 2. 8. 11–24.

³⁰ (178. §. c) V. ö. ezek iránt bővebben: Grot.: II. 4. – Puffendorf: Jus nat. et gent. IV. 12. – Vattel: II. 11. – Günther: i. m. II. 117. – Kant: Metaph. Anfangsgründe. I. 2. 130. – Martens: Précis. 70. 71. §. – Neyron: Principes du droit. 292. §. – Kugler: Vindiciae Juris nat. et gent, contra usucapionem. Strassb. 1779. 4. – Fredersdorf: Versuch: ob die Usucapion unter freien Völkern stattfinde? Braunsch. 1785. 8. – Az emlékezést meghaladó elévülés iránt különösen: Wachter: Diss. de modis tollendi pacta inter gentes. Studg. 1779. 4. 39–43. §. s másokat Omptedá-nál Lit. II. 512. és Kamptz-nál Neue Lit. 150. s köv. §.

s azon eszközök és módok, mellyekkel sértett jogot nemzetek közt üldeni szabad, fejtendők ki az ész elveiből, mellyek már a természetes magánjogban megállapítottak, mindazáltal itt a nemzetek sajátságok természetéhez képest közelebb meghatározandók.³¹ – [...]

[A nemzetközi sértés természetéről és sajátságairól általában:]

186. §. FOGALMOK, ALANYUK,
TÁRGYOK S NEMEIK

Nemzetközi sértés alatt tágabb értelemben minden nemzetek közt előforduló sérelem értetik; szorosb értelemben pedig olly sérelem, melly a nemzeteket illető jogokat tárgyazza és valakinek szabad akaratából származik. – Minélfogva, minthogy nemzet e tudomány sajátságos értelmében azonos a külviszonyzatában tekintett állammal (172. §.):

Nemzetközi (cselekvőleges) sérelem alanya csak külsők lehetnek, vagyis: a sértett nemzet területi törvényhatóságának alá nem vetett természeti vagy jogi személyek; szintugy

Nemzetközi (szenvedőleges) sérelem tárgya a tetteleg sértett vagy szerfelett veszélyezett nemzet jogai, történjék ez akár közvetlen az egész nemzet, mint jogi személy, akár közvetve annak egyes tagjai irányában, kikben az egész nemzet szenved sértést. – Ez okból

A nemzetközi sértés, valamint a társas és közjogi sérelem (73., 123–126. §.), általában

1. Alanyilag véve cselekvő- és szenvedőlegesre, közvetett és közvetlenre, külső és belsőre, igen- és nemlegesre s a t. szokott hasonlag osztályoztatni.

2. Tárgyilag véve pedig nemzetközi sértésnek annyi neme és esete lehet, hány nemzetközi jog létezik, mellyek külföldiek által valamikép megsértethetnek vagy háboríttathatnak; minthogy pedig a nemzet fogalmában befoglaltatnak mind ez utóbbinak erkölcsi személyiségéből folyó, mind a nemzetet képező egyes egyéneknek jogai, melly utóbbiaknak sérelme

³¹ (185. §. a) E tan tehát nem egyéb, mint a nemtársas (59–65. §.), társas (74. §.) és állami (123–126. §.) természetjognak alkalmazása a nemzetközi jogviszonyokra; azért abban kihagyván, vagy csak futólag érintvén, azokat, mik a nemzetközi jogot a sértett jogok üldésére nézvést a természetjog említett részeivel közösen érintik, e helyütt főleg az tárgyalandó, mi a nemzetközi jogban valamely különös ok miatt sajátságos és kizárólag azt érdeklő; mint ez a legszorosb értelemben vett u. n. hadi tannál legjobban kiderül.

közvetve az egész nemzetre áthat,³² – ebből egyben világos: miszerint a nemzetközi sértésben nem ritkán mind köz- mind magánjogi sérelmek találkoznak össze, azokhoz elvégre még olynemű sértések is hozzájárulhatván, mellyek csak a nemzetközi jogban honosak, u. m. a követek, tuszok megsértése, szövetségek, biztosítványok megszegése s a t. miknek egyenkénti ismertetése azonban fölösleges.

187. §. SÉRTETT NEMZET SÉRTŐ IRÁNYÁBANI
JOGAI, S EZEK ÜLDÉSÉNÉL KÖVETENDŐ REND

Hogy nemzetek közt előforduló bármely sérelem esetében a sértett nemzet természetjog szerint csorbított jogát a sértő ellenében szabadon üldheti, a nemtársas, társas és belállamjogból amúgy is tudva van. – E jog tág körében tartalmazza mindazon alárendelt jogokat, mellyekkel nemzetek közt úgy, mint magánosok közt, a sértett nemzetközi jog üldése, orvoslása és épségbe való visszahelyezése s egyben a jövődöbeli biztonság elegendőleg czéloztatik; millyenek a biztosításra, kártalanításra vonatkozó jogok, szorosb és tágabb értelemben önvédelem (jus belli) joga, s a melly jogok ismét ez utóbbiban foglaltatnak, mint: a megelőzés, védelem, visszakövetelés, megtorlás (re-torsio), repressaliák, hadi egyezmények, hadi szövetségek, semlegesség s a t. joga, mik (kevés kivétellel) mind a nemzetek, mind természetes állapotban élő magánosok tekintetében észjogi elvekből folynak. –

Mi az e jogok üldésénél a nemzetek által megtartandó rendet illeti, ez szinte a társas jog egyetemes elveiből könnyen megérthető. – Minthogy t. i. a nemzetek fogalmoknál fogva nem egyebek, mint állami uralkodó főhatalma alatt jogközösségre társult erkölcsi személyek: azért náluk is, valamint bármely egyenlőtlen társaságban (73. §.), a sértett társas jog üldése rendes körülmények közt (a rendkívüli szükség vagy összeütközés eseteit természetes kivéven)

³² (186. §. a) Mert nemcsak azon esetben sértetik meg nemzet nemzet által, midőn közvetlenül egész nemzetet illető jog csorbíttatik meg szinte közvetlenül egész nemzet, mint jogi személy által; hanem akkor is, midőn nemzet más nemzet egyes tagja által, vagy egyes polgárok egyes idegenek részéről szenvednek jogtalanságot, mennyiben e két utóbbi esetben is közvetve résztvesz az idegen nemzet netaláni jóváhagyás, helyeslés vagy elégtétel megtagadása által, mint erkölcsi okozó, a sérelem elkövetésében. – V. ö. Achenwall: J. gent. 259. §. – Schrod: J. g. I. 2. 25. – Eggers: Inst. J. g. 224. – Ludwig: Diss. de jure gent. laeso. Hal. 1741. 4. –

nem az egyes nemzetbelieket, hanem az ezeket képviselő s az egyesek és valamennyi jogait közös erővel fölségi joga és kötelességénél fogva védő és támogató állami uralkodót illeti; és nem is szabad polgárnak, sértett jogát a sértő ellenében, bárki legyen is az, magánerőszak utján üldenie,³³ – miként ez már maga helyén a társas és közjogban mondatott. [...]

[A nemzetek közti jogüldésnek módjairól:]

188. §. ÁTALÁBAN S KÜLÖNÖSEN A VISZONYOK
KÜLÖNFÉLESEGÉHEZ KÉPEST

A sértett jogok nemzetek közti üldésének módjai vagy eszközei ugyanazok, mellyek egyesek közt természetes magánjog szerint (60. §.) alkalmazhatók; némelylek t. i. szelidebbek vagy is nemkényszerítő, mások pedig keményebbek vagy is, erőszakosak, kényszerít s nem ritkán ellenségeskedést tartalmazók. – Amazokhoz tartozik a biztosítási és kártalanítási jog, emezekhez pedig a kényszerítés vagy is szoros értelemben hadviselés joga (jus belli). – Mert tágabb értelemben ez utóbbi kiterjed mindazon eszközökre, mellyekkel jogunk természeti állapotban védetik. – Ezek iránt nemzetközileg is ugyanazon elvek állanak, mellyek természetes magánjog szerint, és illető helyen (61–65. §.) kifejtettek.³⁴ –

³³ (187. §. a) Kitészik ebből, hogy a nemzetek közti hadviselés, valamint béke joga rendesen mint külső fölségjog nem az egyes polgárokat, hanem az uralkodót illeti, vagy azokat, kik az uralmat a tételes törvények értelmében helyettesi minőségben viszik; azokhoz képest, miket Grot. (I. k. 2. 4.) e tárgyban fölhoz, mondván: „Quia ex bello tota civitas in periculum venit, ideo ferre omnium populorum legibus cantum est: ne bellum geri possit, nisi auctore eo, qui summam in civitate potestatem habeat.” – Továbbá Sz. Ágoston XXII. k. 74. Faust ellen: „Ordo naturalis mortalium paci accomodatus hoc poscit, ut suscipiendi belli auctoritas atque consilium penes principes sit.” – V. ö. Plat.: De LL. ult. et L. 3. D. ad leg. Jul. – Kivétetik a váratlan jött ellenséges támadás, melly gyors védelmet igényel; vagy ha e jog az uralkodó által tisztviselőkre vagy magánosokra köztékintélylyel ruháztatik, mint ez gyakran történt a Spanyolok, Portugallok, Belgák, Angoloknál s a t. távol tartományok, vagy Európán kívül fekvő gyarmatokba teljes béke és hadviselés jogával küldött kormányzók irányában. – V. ö. Pauli: Diss. de jure belli societatum mercant. majorum. Hal. 1751. 4. –

³⁴ (188. §. a) A természetes magánjogban elégségesen megállapított és legyőzött ezen elvek itt a nemzetek kölcsönös hadi viszonyaira, egyébiránt illő módosítás mellett, alkalmazandók.

Mivel egyébiránt mindezen eszközök a tágabb értelmű hadviselésben foglaltatnak; ennek pedig természete és sajátágai azon sokféle viszonyokat, mellyek amazt majd megelőzni, majd kísérni, majd követni szokták, sokfélekép módosítják: azért a hadviselő nemzetek jogai is leghelyesben ama háromféle állapothoz képest külön-külön fejtendők ki. – [...]

[A nemzetek jogviszonyáról, vagyis jogairól és kötelességeiről:

189. §. SZOROS ÉRTELMŰ HADVISELÉS
FOGALMA ÉS NEMEI

A szoros értelmű hadviselés joga nem más, mint erőhatalmi jog, ennek pedig jogalapja eszköznek czélelésére való szükségességeket fekszik; miért is szelidebb eszközök létében természetjog szerint soha sem szabad keményebbeket alkalmazni.³⁵ – A hol pedig szelidebb eszközök fogatlanok, ott a sértett fél keményebbekhez, s azért erőhatalmiakhoz, sőt nyílt ellenségeskedéshez s szoros értelmű háboruhoz is foghat, miként ez a természetes magánjogból tudva van. –

A hadviselés, vagy háboru, ez értelemben nemzetközi jog szerint, a természetes magánjogtól vett hasonlósággal, nemzetek közt előforduló kölcsönös ellenségeskedés hoszasb állapotát jelenti. – A nemzetek, mellyek kölcsönösen illy állapotban vannak, hadviselőknak vagy ellenségeknek hivatnak; az ez állapotban ellenséges indulattal elkövetett erőhatalmi tetek, ellenséges eljárásnak; maga pedig azon minden nemzetet, valamint magánosokat, természetszerűleg illető jog szelidebb eszközök hiányában jogát fegyveresen is üldeni és az erőhatalomnak ellenséges erővel ellentállni, inkább nemzetek, mint magánosok közt szokásos hadviselési jognak szokott hivatni.³⁶ –

³⁵ (189. §. a) V. ö. természetes magánjogom 158–186. §. s főlebb 61–66. §.

³⁶ (189. § b) A természetes és nemzetközi jog írói a háboru fogalmát sokfélekép s nem mindig szabatosan határozzák meg, mint ezt Cic.: de off. 1. 4. – Alb. Gentilis: De jure belli. I. 2. – Bynkershoek: Quaest. J. publ. I. 1. – Heineccius: Jur. nat. et gent. II. 191. s különösen Grotius: 1. 2. 2. összehasonlításából kitetszik. – Ezeken és természetjogban 170. §. a) jegyz. említettekén kívül e tárgyban v. ö. Graebe: Oratio de jure belli et pacis. Rintel. 1705. 8. – Fichte: Über den Begriff des wahren Krieges. 1813. 8. – Tetens: Considérations sur les droits réciproques des puissances belligérantes s a t. avec les principes de guerre en général. Coppenh. 1805. 8. s mások, kiket Ompteda: Lit. II. 615. és Kamptz: N. Lit. 271. s köv. §. ismertet. –

Ebből a szoros értelmű hadviselésnek természete és sajátosságai, valamint különféle nemei, természetes magánjogból vont hasonlóság útján, eléggé megérthetők; de azonfölül a nemzetközi jogban különös szempontból sajátosság a hadviselésnek megkülönböztetése:

1. A hadviselő alany tekintetében, melyből az nyilvános, magán és vegyesre osztályoztatik; ahhoz képest, a mint a had vagy államok s azok főhatalma által köztekintélylyel, vagy magánosok által saját tekintélyökből, vagy pedig egyrésről köz-, más részről magántekintélylyel, viseltetik.³⁷

2. A hadviselés módja tekintetében, melyre nézve az támadó vagy védelmi, a mint t. i. valamely nemzet első fog az ellenségeskedéshez, vagy csak ellentáll a másik támadásának.³⁸ –

3. Idom tekintetében, mire nézve a hadviselés vagy ünnepélyes és rendszeres, vagy kevésbé ünnepélyes és rendetlen; a mint t. i. az vagy az illető nemzet uralkodója által köz- tekintélylyel s előrebocsátásával a hadizenetnek kezdetik meg, vagy e nélkül.³⁹ –

³⁷ (189. §. c) De e megkülönböztetést nem kell összezavarni azon hasonlóval, mely szerint a háboru bel- vagy polgárra és szintűgy magán- köz- és vegyesre szokott osztályoztatni. – Amaz alatt t. i. az értetik, midőn ugyanazon állam polgárai közt pártszakadás történik, s a pártok, az állami kötelek időközbeni megszakadásával, egymás ellen fegyvert fognak; köz- vagy magánháború vitetik, ha az a közhatalom s lázadó polgárok közt foly. – Amaz, minthogy a fejtelenség az állami köteleket egészen megoldja, a magánjogba, az utóbbi pedig a közjogba vág, s azért nyilván egyik sem esik a nemzetközi jog körébe.

³⁸ (189. §. d) Vannak kik a támadó és védelmi háborut annak igazságossága és igazságtalansága nyomán értelmezik; miért is a gyakorlatban nem kisebb kétség támad, mint az elméletben, az iránt: melyik hadviselő rész folytat támadó, melyik védelmi háborut? mely kérdés mikénti megfejtésétől legnagyobb fontosságu következmények függnek. – Mert mindegyik nemzet azon van, a jogtalan támadás bűnét magától elhárítani s ellenfelére tukmálni, részint azért, hogy természetjog szerint mindig igazságosnak tekintett (v. ö. magánjog 171. §.-et) önvédelem ürügye alatt társai és szövetségesei segedelmét annál foganatosban igényelhesse s az ellenféltől elvonhassa, részint hogy a háboru befejeztével kártalanítást joggal követelhesse, mely különben többnyire az ellenségeskedést megkezdő fél által szolgáltató. – Neveli e kétséget azonfölül hiánya biztos szabálynak, mely szerint bizonyos ellenséges cselekvények megítélhetnének, s így az első támadás iránti vita eldöntethetnék. – S nem is lehet abban megnyugodni, hamit mindegyik fél a másik ő ellene való eljárásának ellenséges voltáról csak maga itél. – V. ö. Daries: De bello defensivo. s ugyanannak: Von dem Unterschied der Offensiv- und Deffensivkriege. 1766. s másokat Omptédánál Lit. II. 631. és Kamptznál N. Lit. 278. §. –

³⁹ (189. §. e) Azért sokan a nyilvános háborut idomilag igazságosnak, a magánháborut idomilag igazságtalannak nevezik; miért a Rómaiak is ellenségnek szoros értelemben csak azt nevezték, ki „habet rempublicam, curiam, aerarium, consensum, et concordiam civium, et rationem aliquam, si res ita tulerit, pacis ac foederis.” – A magánosok pedig,

4. A háborúnak színhelye tekintetében, mire nézve az vagy szárazföldi, vagy tengeri, vagy pedig vegyes; a mint t. i. az szárazföldön, tengeren, vagy mindkettőn vitetik. – Végre

5. A (különös, nem egyetemes) cél tekintetében a nemzetek közt annyi-féle háboru lehet, a hány különös cél és okot gondolhatni, melyek miatt hadat viselhetni; miknek fogalma azonban már nevezetökből is eléggé kitetszik.⁴⁰ –

190. §. HADVISELÉS IGAZSÁGOS S AJÁNLATOS OKAI

A háború jogossága, valamint magánosok, ugy nemzetek közt is,⁴¹ a hadviselés okának, mint a célnak, s modorának, mint az arra vezető eszköznek, igazságosságától függ. – Az igazságosok tehát a háborúnak mintegy anyagát, igazságos modora annak idomát képezi.⁴² – Ezekhez képest nemzetközi jog szerint igazságos leend a hadviselés

kik szükséges önvédelem esetét kivéve, fegyvert ragadnak, lázadóknak és rablóknak hivatnak. – V. ö. Cic.: Philipp. IV. 6. – Plato: De LL. – Grot.: I. 4. s a t.

⁴⁰ (189. §. f) Igy az államok s a nemzetközi jog történelmében szó van u. n. beütesekről (invasiones), hódító, kereskedelmi, örökösödési háborúkról, fegyveres beavatkozásokról, visszakövetelési, büntető, öldöklő, biráskodó, szükségképeni, önkénytes, segítő s a t. háborúkról. –

⁴¹ (190. §. a) A hadviselésnek mind nemzetek, mind magánosok közti jogossága természet-jog szerint kétségtelen. – Mert maga a természet nemcsak az önfentartás s övéi megvédésének ösztönét oltotta az emberekbe s állatokba, hanem mindegyiket alkalmas fegyverekkel is fölruházta az erőszakoskodást visszautasítani; miként ezt a régiek több-féle tanuságának fölhozásával bővebben megmutatja Grotius: I. k. 2. 1. – És minthogy azonfölül magok a polgárok az államban is jogositvák magokat és övéiket ott védeni, hol nyomban más segedelmük nincs, mennyivel inkább jogositvák arra a szabad nemzetek, miután a természeti állapotban nincs a sértett és sértő fölött álló közös hatóság, mely amazt megvédhetné; úgy hogy valóban a természet törvényét fejezte ki Cicero (pro Milone, XI.), mondván: „Hoc et ratio doctis, et necessitas barbaris, et mos gentibus, et feris natura ipsa praescripsit: ut omnem semper vim, quacunque ope possent, a corpore, a capite, a vita sua propulsarent.” – A némelyek által fölvetett nehézségeket megoldja Grot.: i. h. 5. §. és Puffendorf, Huber s mások, kiket Ompreda: Lit. 626. és Kamptz: N. Lit. 274. §. ismertet.

⁴² (190. §. b) A természetes magánjognak hadviselés jogossága és jogságtalansága iránti elvei (v. ö. természetes magánjog 171. §.-ét s jegyzeteit) mind anyagi, mind idomi tekintetben alkalmaztathatnak a nemzetek hadviselésére, s ennél fogva az ez iránt fölvehetni szokott sok kérdést következtetés útján könnyen megoldhatni, a nélkül, hogy azokat itt külön tárgyalni kellene. – A hadviselés igazságos okait tárgyaló írók szintott, az a) alatti jegyzetben, hozatnak fel.

A) Anyagi tekintetben: ha megelőzte azt igazságos ok, melly természet-jogilag pedig nem lehet más, mint kétségtelen és semmi szelidebb eszközzel, hacsak háboru utján nem orvosolható jogsérelem; melly esetben az erő-hatalom jogának gyakorlása a nemzetek természetes jogai megvédésének és fentartásának szükséges eszközévé lesz; miért is helyesen mondja Livius: „Justum est bellum, quibus necessarium, et pia arma, quibus nulla, nisi in armis relinquitur spes”,⁴³ –

B) Idomi tekintetben: ha a háború nemzetek által köztekintélyvel és méltó fegyverekkel vitetik.⁴⁴ – Mert természetes magánjog szerint az erőhatalom jogának gyakorlása az alkalmas és szükséges eszközökre, közjogilag pedig a főhatalomra van szorítva; e kettőnek kell összetalálkoznia, hogy háboru nemzetközi jog szerint minden tekintetben igazságosnak mondathassék. –

E föltételek nyomán már könnyen lehet a nemzetek közt előforduló hadviselések igazságossága fölött itélni. – Mert tudván, hogy melly hadviselési okok igazságosak, az igazságtalanok ellentét utján könnyen megismerhetők. Mert az igazságos az igazságtalannak mutatója, mondja Grotius (II. 22. 4.). –

Azért nemzetközi jog szerint nem igazságos ok a hadviselésre

1. Az erkölcsi (Isten, saját maga és mások irányábani tökéletlen) kötele-ségek egyszerű megszegése, míg ez nem jár semmi jogkötelesség sérelmével, mint melly hadviselésnek egyetlen igazságos okát képezi; azonfölül az erkölcsi kötele-ségek külső kényszert sem nem igényelnek, sem nem túrnak.⁴⁵ – Ide tartozik egyszersmind

⁴³ (190. §. c.) Legtöbbet három jogos okát állítják fel a hadviselésnek: a védelmet, dolgok visszaszerzését és a büntetést vagy megboszulást, Camilusnak a Gallusokhoz intézett ama szavai szerint: „Omnia quae defendi, repetique et ulcisci fás fas sit.” Liv.: hist. V. Hogy azonban mind e három ugyanazon közös forrásra, t. i. kétségtelen s különben orvosolhatlan sértésre visszavezethető, kiki belátja. – Csak ezen igazságos okát a hadviselésnek értette Cicero, midőn (de rep. III. k.) igazságtalanoknak nevezi azon háborúkat, mellyek (igazságos) ok nélkül viseltetnek; s szintűgy Coriolanus (Dion. Hal. VIII.) midőn nemzetbelieinek mindenekfelett azt ajálta gondjaikba: „ut piam et justam arcipliant belli causam”; mihez az egyetértő tekintélye járul, Grotius: II. 1. 2. és Puffendorf: II. 16. tanúsága szerint.

⁴⁴ (190. §. d) Mi legyen a hadviselés idoma vagy modora iránt a nemzetek közt jogos vagy jogtalan? alább (194. s a t. §.) fog bővebben kifejtetni.

⁴⁵ (190. §. e) Mert noha azon nemzetek (mondja Martini: Pos. 696.), mellyek egélyesség, emberszeretet és emberiség hiányában vannak, a szoros igazságtói is könnyen eltérnek, azt még is kiki beláthatja: hogy az egélyellenes, illetlen és méltánytalan cselekvények a sajátképen igazságtalanoktól különböznek, miért is egyenesen Isten ellen elköve-tett büntettek, u. m. istentagadás, vakhit, bálványimádás, sokistenség, eretnkség,

2. Az emberségek kötelességek egyszerű megtagadása, mellyekre más nemzet tökéletes joggal nem bir, u. m. segedelem, közlekedés s ártalmatlan használat megtagadása; hacsak e kötelességek előző jogcímnél fogva tökéletes jogiakká nem lettek s e szerint a megtagadás tetteles jogtalanságot nem képez.⁴⁶ – Sem nem képez

3. Valamelly nemzetnek növekedő hatalma s mások feletti túlsúlya, míg nem igazságtalan eszközökkel szereztetik, önmagában véve igazságos okot a hadviselésre. – Mert a hatalmát nevelni törekvő nemzet, midőn ezt jogszerű eszközökkel, mint: kötések, házasságok, kereskedelem, ipar sat. útján teszi, csak jogával él és kit sem sért; hacsak nem akarunk ellenmondó jogokat megállapítani s szegények és gazdagok közti örökös háborura igazságos okot szolgáltatni, mi képtelenség volna. – Azonfölül a hatalmasb nemzet részéről jövendőben elkövethető sérelmekről való félelem ürügye ellenkezik a jó véleménynyel, melylyel veleszületett jognál fogva mindenkinek tartozunk; mert sem nem szabad valakiről azért sérelmezést föltenni, mert sérelmezhetne, sem nem nyujt illy, habár alapos félelem másra jogot, mint alkalmas biztonsági eszközöket előkészíteni. – Más volna az, ha valamelly nemzetnek e túlsúlya másoknak joggal látszanék félelmesnek és remitőnek, vagyis: midőn kétségtelen sérelemnek már-már beálló veszélye a túlsulylyal bíró ellenséges nemzetnek, hatalmávali visszaélést nyilván célzó szándékával összehangzón mutatkozik.⁴⁷ – Ugyszinte

szenstégtörés, káromlás, hitszegés s más ehhez hasonló, mennyiben más nemzet elleni jogtalansággal össze nem kapcsolvák, jogos okul hadviselésre nem szolgálhatnak; hanem a külső cselekvési körre nézve áll ama régi mondat: „Deorum injurias Diis curae” (Tacitus: Annal. I. 73.). – E szerint ítélendő meg igazsága azon háborúknak, mellyek vallás, miveltség, erkölcsiség vagy emberiség ürügye alatt a nemzetek által gyakran viseltetni szoktak. – V. ö. Grot.: II. 20. 38. –

⁴⁶ (190. §. f) Így p. o. ha embereket áldozó vallást tartó nemzet csakugyan áldozatul embereket ölné, vendégeket s idegeneket gyilkolna vagy kifosztana, hitszegő volna mindenki irányában, vagy istentagadást, babonát, politikai vagy vallási rajoskodást, vagy más gyalázatos indulatokat szítana más nemzetek körében s a t. – Ugyanez elvek szerint ítélendő meg az u. n. fenyítő háborúk és fegyveres beavatkozások. – Az ez iránti jelesb írók megemlítettnek természetes magánjogomban, 171. §. c) jegyzet.

⁴⁷ (190. §. g) Daries, Hobbes, Gundling s a t. már csupán valamelly nemzet túlnyomó hatalmában is látnak igazságos okot a hadviselésre, Grotius s a természetjogtudósok nagyobb részének ellenmondása irányában. – V. ö. Schrott: Diss. de justis bellum gerendi limitibus. 22. §. és Tittel: Diss. opes gentis, quantumvis crescentes, in causis belli non esse numerandas. Karlsruhe 1771. –

4. A politikai egyensúly felfordulása, ha mások irányábani jogtalankodás nélkül történik, önmagában nemzetközi jog szerint nem jogos és elegendő ok a hadviseléshez; mert hogy az egyensúly ugyanazon módokon megváltozhatik, mellyeken a nemzetek hatalma jogosan növekedik; ezt az államok politikai történelme bőven mutatja. – De ellenkezőleg áll a dolog, ha a politikai egyensúly megváltoztatása más nemzeteknek nyilván való sérelmére, s azért jogtalanul eszközöltetnék, vagy ha ez egyensúly fentartása a nemzetek közt tételes kötések által volna megállapítva.⁴⁸ – Végre

5. Szinte nem jogos okok a hadviselésre az u. n. ajánlatos (*causae suavioriae*), vagy politikai indokok, mellyek csak az egyik nemzetnek más nemzet irányábani magánérdeke által tolmácsoltatnak, mellőzvé az igazság szempontját (mit némelyek államérdeknek, czélszerűség, *convenientia* jogának⁴⁹ neveznek). – Mert a hasznosság nemcsak az egyik fél szempontjából mérendő meg, s az egyiknek haszna gyakran a másiknak kárával jár, mit pedig jogos ok nélkül szenvedni senki sem köteleztetik, hacsak nem akarunk ellenmondó jogokat behozni. – Miért is az igénybe vett *convenientia* joga csak azon esetben látszik mintegy segédleg alkalmazhatónak, ha a hadviselés jogossága már kétségtelen s csak az a kérdés, valjon az egyúttal haszonnal is viseltethetik-e?⁵⁰ –

A kik pedig minden jogos ok nélkül, hanem egyedül kedvtöltésül, hiu dicsőség, győzelem okáért és hason szenvedélyből hadat viselnek, azok

⁴⁸ (190. §. h) A nemzetek politikai egyensúlyának rendszere a XVI. század óta a politikusok közt bő vitaanyagul szolgált, miközt annak lehetősége, létezése, hasznossága, igazságossága minden irányban nagy szellemi emelkedettséggel tárgyalatni szokott, mint az ujabbkori e tárgy körül forgó bőséges irodalom mutatja, mint Martens és Klüberből E. V. R. 42. §. látható. – A legujabb politikusok végre ez egyensúly fogalmát addigi salakjától megtisztítani, s a némileg módosítottat a jogállam biztositékának uj idoma alatt helyreállítani iparkodnak. V. ö. Rotteck: Staatsw. III. k. 52. §. Studg. 1834.

⁴⁹ (190. §. i) Az álpolitikusok által igénybe vett u. n. *convenientia* joga iránt a józan ész követelményét jelesül fejezi ki Cicero: De off. III. k. s annak kitünő magyarázója Garve: Über die Verbindung der Politik mit der Moral. Breslau 1790. sok mással, kiket Kamptz: N. Lit. d. V. R. 97. s köv. old.

⁵⁰ (190. §. k) „Non enim omne, quod licet, illico etiam expedit” – minél fogva helyesen mondák a Gothok követei Belizárhoz (Procop.: Goth. II. k.), hogy mindkét hadviselő nép uralkodóinak kötelessége megkivánja, miszerint alattvalóik boldogságát saját dicsvágyuknak alá ne rendeljék, hanem azt válaszzák, mi nemcsak rájuk, hanem az ellenségre nézve is jogos és hasznos, megemlékeztén a bölcsnek ama intésére: „De bello, etiam si demas injustitiam, ipsa per se necessitas miseranda est.” Max. Tyr. – V. ö. Grot.: II. 22. 3. 4. s a t.

határtalan, ragadozó állatokhoz inkább, mint emberhez illő vadsága meghaladja az emberi természetet.⁵¹ –

191. §. HÁBORU KIKERÜLÉSÉVELI
SZELIDEBB ESZKÖZÖK

A hadviselés igazságos okának begyőzése, vagy legalább föltételezése mellett, annak minden tekintetbeni jogosságához természetjogi elvek szerint a józan ész azonfölül mind nemzetek, mind magánosok közt megkívánja, hogy egyelőre mennyire lehet a sérvnek szelidebb eszközökkel üldése megkísértessék, mielőtt erőszakosabbak és keményebbek alkalmazatnának; sőt nem lehet a nemzeteket eléggé inteni, hogy e nemzetközi kötelesség annyival szigorúbb, mennyivel nagyobbak a nemzetek közti ellenségeskedés bajai, a magánosok köztiekénél.⁵² – A szelidebb eszközök kétrendbeliek: egyrészt olyak, mikkel, tettelegességeket kerülve, a vita eldöntése vagy kiegyenlítése mindkét fél beleegyezésével barátságos egyezmény útján czéloztatik; másrészt pedig olyak, mellyek tetteges úton, de ellenségeskedés nélkül, iparkodnak a sértett jogot orvosolni. – Amaz osztályhoz tartozik: a sértett jognak bebizonyítása, a tiltakozás, barátságos elintézés, az egyesség, választott bíróság, illedelmes sorsolás, és mások barátságos közbevetése, kiegyeztetése, tanácskozások,

⁵¹ (190. §. 1) E leg súlyosb büntettet minden kor bölcsei egyaránt elítélik. Így Seneca: II. k. De clementia 7. f. „Possum dicere, non esse hanc crudelitatem, sed feritatem, cui voluptati saevitia est: possumus insaniam vocare; cuius varia cum sint genera, nullum tamen certius, quam quod in caedes hominum et laniationes cum voluptate fertur.” – S az újabbak közül Montesquieu: Le droit de la guerre dérivé de la nécessité, et du droit rigide. – Si ceux, qui dirigent la conscience ou les conseils des princes, ne s'en tiennent pas là, tout est perdu, et lorsqu'on se tiendra sur des principes arbitraires de gloire, de bienséance, d'utilité etc. des flots de sang inonderont la terre.” Esprit des loix. X. k. 11. f. –

⁵² (191. §. a) Noha a nemzetek közti ellenségeskedés és ingerlékenység szertelen kifakadása iránti intések Grotius (II. 24.) értelmében, a legigazságosbak, még is illő e helyütt az ellenkező szélsőség hibáját szinte megemlíteni, melly szerint t. i. némely nemzet még igazságos erőhatalomnak pusztá árnyékából is visszaborzad s nem ritkán kislelkűségéből, gyávaságból vagy jogainak elhanyagolásával más nemzetektől minden jogtalanságot saját gyalázatára inkább eltérni kész, mintsem azt jogtalan megtámadója ellen alkalmazott jogos erőhatalommal magától elhárítaná. – Mert bizonyos, mi sem ingerli a jogtalan támadót mindenféle merénylet elkövetésére inkább, mint azon remény, hogy jogtalan támadásának gyümölcsét ellenségének gyávasága és erélytelensége miatt büntelen élvezhetendi; mint ezt bővebben kifejti Hufeland: N. R. 739. §. és Krug: Dikaevol. 61. §. s a t. –

értekezletek s alkudozások útján a vitának eligazítását célozván; mik iránt, a nemzetek sajátságos jogviszonyaihoz idomítatva, csaknem ugyanazon elvek állanak, mellyek a természetes magánjogban (65. §.) megállapítottak, s itt tehát ujabban ki sem fejtendők.⁵³ – Az utóbbi, már inkább a nemzetközi, mint a magánjogban otthonos osztálybeliek:

1. Elégtételt igénylő fölszólítás (*clarigatio*), mellyel világosan és ünnepélyesen a sértésnek orvoslása követeltetik, azon határozottan kiemelt, vagy hallgatólag értendő kijelentéssel: hogy az elégtétel megtagadása esetében a jogüldés keményebb és erőszakosb eszközei fognak alkalmaztatni.⁵⁴ – Ennek meghiúsultával szelidebb eszközül kínálkozik

2. A jog (nem a jogtalanság) visszatörzése (*retorsio*), midőn valamely nemzet azon méltatlanságot, mellyet polgárai a más nemzet részéről szenvedtek, ez utóbbinak polgárain hason méltatlansággal visszafizeti, hogy t. i. e szelidebb eszközzel s erőhatalmat mellőzve a másik nemzetet méltatlan eljárásától visszatartsa s a természetes méltány ösvényére térítse. – Ez okból a megtorlásnak olyannak kell lennie, hogy a sértett jognak orvoslására alkalmas eszközül szolgálhasson; hol e cél el nem érhető, ott e jognak alapja sincs.⁵⁵ – A jog visszatörésétől különbözik

3. A szoros értelemben megtorlás, vagyis: midőn a sértő nemzet személyein vagy dolgain olly célból követtetik el erőszakoskodás, hogy ez által a sértő nemzet elkövetett jogtalanságát beismerni s illő elégtételt szolgáltatni kényszerüljön.⁵⁶ – E megtorlások lehetnek nemlegesek, midőn t. i. az azokat

⁵³ (191. §. b) Bővebben szól erről Virozsil: Magánjog. III. k. 173–177. –

⁵⁴ (191 §. c) Mert lehetséges, hogy a sértő nemzet a sértettnek jogáról tudomással nem birt, és sérelmezését megismervén kész fog lenni, jogtalankodását utólag jóvátenni; melly esetben a megtörtént sértés már nem helyrehozhatlan, s azért hadviselésre sem jogos, sem elegendő okot nem szolgáltat. – A „*clarigatio*” szó iránt a régiebbek fölfogását Plinius: *Hist. nat.* XXII. k. 12. az ujjabbakét pedig Freilitsch: *Diss. de indictione.* Jena 1754. 8. f. 1. §. és Cocceji: *II. De clarigatione.* Heidelberg. 1624. 4. magyarázza meg s a t. –

⁵⁵ (191. §. d) Ez okból más nemzet követeit, kezeseit és foglyait megtorlásul nem szabad megölni, habár az a miéinket megölte; mert ez eszköz a már szenvedett rosznak elkerülésére és helyrehozására alkalmas nem volna s csak ádász boszuállást képezne, mellyet a józan ész (kivéven a megtorlás körébe eső némely rendkívüli esetet) föltétlenül kárhoztatni kénytelen. – V. ö. Rechenberg: *Vindiciae jurium reipublicae et fisci in doctrina retorsionis.* Lip. 1726. 4. – Dauer: *Diss. de vero fundamento, quo intr civitates nititur retorsio juris.* Lip. 1740. 4. – Oldenburger: *Diss. de retorsione jurium.* Gött. 1680. s másokat Ompteda: *Lit.* 287. §. és Kamptz-nál N. *Lit.* 269. §.

⁵⁶ (191. §. e) Némelylek repressáliák alatt tágabb értelemben minden erőszakos eszközöket (kivéven a hadviselést) értenek, mikkel a sértett nemzet sértett jogát a sértő

alkalmazó nemzet a sértő nemzet irányábani valamely tökéletes kötelességének teljesítését, mint p. o. adosság vagy kamat megfizetését, vagy letét visszaadását, elégtétel fejében megtagadja; vagy pedig igenlegesek, mellyek a jogtalanul elragadott dolog visszafoglalásában, vagy a sértő nemzet személyei és dolgainak lefoglalásában s a t. állnak.⁵⁷ – Ide tartoznak

4. A zálogolások, vagyis: midőn a sértett nemzet a sértőnek személyeit vagy javait elfoglalja s zálogkép mindaddig letartóztatja, míg neki a jogtalanság fejében eleget nem tett. – Ha a zálogolás a sértő nemzet személyein eszközöltetik, úgy az személyesnek, vagy emberfogásnak (*anthropolepsia*)⁵⁸ nevezetetik; ha javakon, akkor dologbelinek (vagy megtorlásnak is, legszorosb értelemben); ha hajókon, úgy ezek tilalom (embargó, *angararium*) alá vettetteknek mondatnak; melly esetben a hajón levő javak lezálogoltatnak, a személyek kezesi jog alatt letartóztatottaknak tekintetnek. – Egyébiránt zálogolás tárgya lehetnek bármely javai és személyei a sértő nemzetnek, kinek, mint jogi személynek minden tagja és vagyona egyetemleg van lekötelve, a hol csak közös névben illeti a sértett nemzetet elégtétel.⁵⁹ – Kivétetvék azonban

ellenében üldi; melly esetben a *retorsio* is a repressáliák körébe esik. – A régiebbek Homeros (*Iliad. Δ.*) tanúsága szerint csak a nevezetet nem ismerték, de igen is magát a jogot. – Ujabb időben pedig a Szászok és Angoloknál *Withername*-nek mondatott. – V.ö. Finker: *De jure repressalium*. Jena 1691. 4. – Kahle: *De justis repressal. limitibus* s a t. Götting. 1746. 4. s másokat *Ompteda*: *Lit. II. 609–613.* és *Kamptz*-nál, *N. L. 270. §.*

⁵⁷ (191. §. f) Noha a repressáliák joga illy határok közt igenis jogos alapon nyugszik, a természetes méltány mindazáltal, valamint a politikai eszélyesség gyakorlásbani igazságos mérséklésre int; mire nézve valóban kitünők: *Rayneval* (i. m. II. k. 12. f. 177. s köv. old.) intései.

⁵⁸ (191. §. g) A személyek lefoglalása (*androlepsia*) a régieknél alig volt ismeretlen, neme a repressaliáknak, mint ez ama régi Attikai törvényből kitünik: „*Siquis (Atheniensium) morte per vim illata obiverit, pro eo proximis ac necessariis jus esto homines prehendendi, donec aut poena sumatur de caede, aut homicidae dedantur*” s a t. V. ö. Jul.: *Poll. VIII. k. 6.* – *Liv.: XXXIV.* – *Grot.: III. 2. 3.* – Ujabb időből pedig a nemzetek történelme erre nézve minden nemzetnél mutat fel példákat.

⁵⁹ (191. §. h) Noha természetjogilag senki sem köteleztetik más cselekvényéből, s a természetes méltányal ellenkezni látszik az, hogy mások vétkéért mások (ártatlanok) lakoljanak; s ez értelemben Theodorik király (*Cassiodorus*nál) csakugyan méltán mondhatta irtózatossnak azon jogot, melly szerint más (magános és ártatlan) más (vétkes) helyett letartóztathatik: Állami természetes (nem kényszerü és tetszéshez képesti, mint *Grotius: III. 2. 2.* állítja) közjog szerint mindazáltal joggal igényeltethetik, hogy az iránt, mivel valamely állami társaság vagy annak feje önmaga tartozik, vagy mire mások tartozása körül magát kötelezte, köteleztessenek mindazon testi és testetlen javak is, mellyek azon

a zálogolás joga alól, mint önkényt értetik a sértő nemzet területén esetleg tartózkodó idegeneken kívül, a követek, kezesek és letéti javak, mellyek iránt a sértett nemzetnek záloglási jogáróli hallgatag lemondása vélelmeztetik, nehogy a kölcsönös bizalom köteléke szükségen túl szétszakittassék. – Azonfölül pedig e jog gyakorlása csak az állami uralkodót illeti hacsak ez által u. n. kalózként (litterae marcales) magánpolgárok és alattvalóknak meg nem engedtetett.⁶⁰ – Továbbá azon egyes polgároknak, kik e jog ártatlan tárgyaivá tétettek, maga idején kárpótlás szolgáltatandó saját uralkodójok részéről, miként ez az u. n. kitűnő jognak fölhozott (138–140.§.) elveiből már tudva van. – Végre meg van engedve természetjog szerint

5. A magán-erőhatalom is, vagyis: azon erőszakoskodás, mellyet magánpolgár idegen nemzet ellenében sürgős szükség esetében alkalmaz, midőn t. i. a késedelem veszélylyel jár, s az illető nem is remélhet uralkodójától vagy nemzetétől segedelmet a váratlan támadás visszautasítására; de ekkor sem azon határokon túl, mellyeket az u. n. véetlen védelem szabálya (moderamen inculpatae tutelae) szab.⁶¹ –

állam vagy ennek feje alatt állnak. – Képződött pedig e jog a szükségből, mert nélküle jogtalankodásra nagy inger adatnék, miután az uralkodó közjvak és személyei nem olly könnyen ejtethetnek hatalmunkba, mint a számos magánosokéi. – A hadviselés jogai közül ez tehát azon jog, melly, Justinian szerint, a gyakorlati élet s emberi igények követelménye folytán állapított meg a nemzetek által. – Az ellenvetett nehézségeket bővebben kifejtik Hert. ad Puffendorf: VIII. 6. – Ziegler: De jure maj. I. 38. – Egger: N. V. R. 522. §. s mások. –

⁶⁰ (191. §. i) E tétel indokát ékesen adja vissza Rayneval a következőkben: „Les répressailles ne peuvent être exercées, que par l'autorité souveraine, et c'est à elle seule à juger, s'il convient ou non de les permettre à des particuliers; c'est une matière d'autant plus délicate, que souvent les dénis de justice sont difficiles à établir, et qu'il est bien important, de ne pas exposer sans les raisons les plus grandes, sans une justice manifeste, la tranquillité et peut-être même l'existence de l'état, pour les intérêts particuliers.” i. m. II. 42.

⁶¹ (191. §. k) Hogy magán-erőhatalom, valamint repressáliák és zálogolások a középkorban magánosok közt és magánpolgárok által idegeneken is bőven bitórlón gyakoroltattak, e kor történelméből tudva van, de egyúttal világos is, hogy ez csak azon szomorú időnek állapotából származott, mellyben az u. n. ököljog mindenütt uralkodott; s hogy e visszaélésnek az állami uralkodók tekintélyének megszilárdultával (rendkívüli szükség eseteit kivéven) önkényt kell szűnnie, miként ezt újabb időben már senki sem kétli. – V. ö. Eggers: Inst. 237. §. és Klüber: E. V. R. 232. §.

192. §. NEMZETKÖZI JOGÜLDÉSRE
JOGTALAN S ALKALMATLAN ESZKÖZÖK

A nemzetek közt előforduló jogsértések üldésének eszközeihez számítják némellyek azokat is, mellyek már a természetes magánjogban bírálóat alá vonattak s mint czélszerűtlenek s igaztalanok az ész által kárhoztattak volt.⁶²

– Ide tartozik

1. A boszuállás (vindicta, ultio) minden neme, vagy az u. n. hadi kegyetlenkedés, midőn t. i. az ellenfélnek nagyobb és súlyosb baj okoztatik, mint sem a jogszerű kényszer megengedi, vagy pedig célra való tekintet nélkül csak azért, hogy az sujtson és ez által a sértettnek boszuvágya kielégittessék. – Ez eszköz, kivéven olly esetet, midőn erőszakos megelőzést, védelmét vagy kárkikerülést czéloz (mint ez az u. n. retorsio, repressaliák s zálogolás jogánál előfordul), nemzetek, valamint magánosok közt, mint jogos alapon szükölködő, sem már szenvedett sérelem orvoslására, sem fenyegető veszélynek eltávolítására nem alkalmas, sőt nemzetek közt annyival nagyobb joggal kárhoztatja azt az ész, mennyivel nagyobb bajok háromolnak a nemzetekre a féktelen boszuvágy, szertelen kegyetlenség és hadi düh folytán.⁶³ – Boszuállást képez némileg

2. Az u. n. viszonzás (talio) vagyis midőn valamely nemzet a rajta ejtett sértést a sértőn hason minőségű és mennyiségű rosszal torolja meg, amaz ismeretes közmondás szerint: szemért szemet, fogért fogat. – E viszonzás, noha visszatörláshoz hasonló természetű s nemzetek közt könnyebben, mint egyesek közt történhető alkalmazása miatt nemzetközi jog szerint inkább látszik igazolhatónak, mint magánjogilag,⁶⁴ rendes esetekben még is ész-

⁶² (192. §. a) E tárgy iránt, mennyiben ha nemzetek és természeti állapotban élő egyes személyek közti különbség különös szabályozást nem igényel, ugyanazon természetes magánjogi elvek állnak, mellyek már 1. rész. 65. §.-b. kifejtettek.

⁶³ (192. §. b) Kivételkép azonban itt megjegyzendő, hogy sokan, kik természetjogilag nemzetek és magánosok közti igazságos s megengedett boszuállásról szólnak, ez alatt a sértett jognak csak védelem és visszakövetelés utján üldését értik; mint ezt sok regi példával megvilágítja Grot.: II. k. 20. 8.

⁶⁴ (192. §. c) Hogy egyébiránt a viszonzás és repressaliák közt némellyek szerint létező hasonlóság inkább látszólagos, mint való, az bizonyítja, miszerint a jogos és sajátlag u. n. viszonzás fogalmánál fogva csak azon személyen, melly a sértést elkövette, hajtandó végre, míg a repressaliák nemzetek közt ártatlan személyeket is sujtanak, nem saját tettök, hanem uralkodójok s polgártársaik bármely jogtalankodása miatt,

szerű alappal nem bír; s pedig ugyanazon indokok folytán, melyek ellene a természetes magánjogban felhozattak.⁶⁵ – Kivételt képez rendkívüli szükség esete, midőn t. i. az ellenfél vadságát és kegyetlenségét semmi más eszközzel nem fékezhetni; de melly esetben ez eszköz jogos repressáliák természetével bír. – Továbbá ide szokott számíttatni

3. A párviadal (duellum), vagyis mindkét nemzetek köréből kiválasztott, több vagy kevesebb számú viador közti olly kikötéssel elrendelt egyes tusa, hogy a győző bajvivó nemzet nyomban birja a vitás jogot, s a legyőzötté elveszítse.⁶⁶ – Ez eszközt sokan, kik azt a természetes magánjogban kárhoztatják, a nemzetközi jogban azon okból helyeslik, mert a nemzetek vitái nagyobb ütközet és vérontás nélkül e szelidebb eszközzel elintéztethetnek;⁶⁷

mellyért mindnyájan s minden egyes egyetemleg felelősek. – Továbbá a repressáliák erőszakos hatása ismét megszüntethetik, minthogy az az előidező sértéssel végét éri, nehogy viszonzással legyen, mint mellynek bajai orvosolhatlanok.

⁶⁵ (192. §. d) Ez érvek mozzanatait szokott jelességgel Rayneval következőleg emeli ki: „L'application du talion au droit des gens, n'est pas facile à faire: il ne pourrait en être question que durant la guerre: mais il est à peu près impossible, de trouver la balance exacte entre le mal causé et la peine de même espèce; d'ailleurs tout est si brusque, si arbitraire à la guerre, que l'on peut dire que le général d'une armée n'a d'autre loi que son humanité; mais ce sentiment peut-il le communiquer à des soldats échauffés par l'ardeur du combat, par la brutalité, qui ne leur est que trop naturelle? – S'arreteront-ils dans leur fureur à rechercher le coupable, à mesurer avec une précision mathématique le mal, qu'ils ont souffert, pour le lui rendre, c'est-à-dire, comme s'exprime la loi de Moïse: à casser une dent pour une dent, à crever un oeil pour un oeil, à rompre un pied pour un pied etc. – Nous pensons donc, que l'examen de la loi du talion relativement au droit des gens, est à-peu-près oiseux, qu'elle n'est pas applicable” s a t. II. k. XII. f. 180. – V. ö. azonkívül: Grot.: II. 20. 8. – Ikstadt: Pr. de arctis juris talionis limitibus in statu hominum gentiumque naturali. Vürzb. 1763. 4. – Bucher: Diss. de jure talionis. Hard. 1783. – Montesquieu: Esprit d. l. I. 6. s a t.

⁶⁶ (192. §. e) Igy mindkétrésrőlly egyesek közt p. o. Aeneas és Turnus, Menelaos és Paris közt; vagy kettesével az Aetoliák és Elaeok közt; harmassával Horatiusok (Rómaiak) és Curiatiusok (Albánok) közt, Livius: Hist. I. 24. tanúsága szerint: vagy mindkétrésről harminczával a Spártaiak és Argivok közt, Pausan.: V. k. s a t.

⁶⁷ (192. §. f) Ez indokot határozottan kiemeli Livius: Hist. I. 23. hol Metius így szólítja meg Tullust: „Quoniam si nos Dii amant, non contenti libertate certa, in dubiam imperii servitii que aleam imus, ineamus aliquam viam, qua utri utris imperent, sine magna clade, sine multo sanguine utriusque populi decerni possit.” – Strabo régi görög szokásnak nevezi azt; és Virgiliusnál (Aeneid. XI.) Aeneas méltányosnak mondja, hogy közte és Turnus közt a dolog így intéztetik el. – A középkorban a barbar nemzeteknél leggyakoribb volt a párviadal, melly az akkor szokásban volt ordáliák vagy istenitétek részét képezte; de mellyek iránt helyesen mondja Grotius: „Condicto certamine (duello)

mit azon kívül a szent és közönséges történelemből merített számos példa is látszik megerősíteni.⁶⁸ — Ha mindazáltal a dolgot jobban megfontoljuk, a párviadatok nemzetek közt való alkalmazása, daczára a hadviseléseli hasonlóságoknak, mindazon érvekbe ütközik, mellyek a magánpárviadatok ellen szólnak, de leginkább ebbe: hogy miután a párviadatok eredménye a hadi sorstól függ, a nemzetek más szelidebb sorshoz is folyamodhatnak, s miszerint nem is lehet soha indokolni azt, hogy egész nemzet boldogsága s kétségtelen joga bizonytalan merészletnek kitétessék, holott még az is hozzájárul, hogy a párviadal bár szerencsés kiütése esetében is a vitás jognak megszerzése még mindig csupán az ellenfél jóakaratótól függ; míg ellenkező esetben azon erkölcsi lehetőség, miszerint, mint illik, egyesült erővel vétessék célba a közjó, saját tett által idő előtt elvágatik, s új erőgyűltével sem szabad többé jobb szerencsét megkísérteni s jogát tovább üldeni.⁶⁹ — Kivételt képez az, ha mindkét félnek ügye kétséges és más szelidebb eszközök foganatlanok maradnának, a hatalmas fél pedig szelidebb sorsot konokul ellenezne, kivévén a párviadal általit; ez esetben a gyengébb félnek, melly a két roszt közöl a kisebbiket választja, e szomorú kényszerűség-igényelte tettét bűnül nyilván fel nem róhatni.⁷⁰ — Hatásra nézve a párviadalhoz hasonló

4. A győzelem (victoria), melly önmagában véve a győzedelmes félnek új jogot közvetlenül nem szerez, hacsak nem akarjuk a jogokat anyagi erőktől függővé tenni, s e szerint a nemzetek és magánosok közt az u. n. ökljogot

uti, tamquam testimonie bonae causae, aut iudicii divini instrumento, vanum est et a vera pietate alienum; addemus et in Deum et in se peccare, qui vitam sibi a Deo pro magno beneficio concessam tam vili aestimat; si vero res bello digna agitur, pro ea totis viribus nitendum est.” — V. ö. Grot.: III. 20. 43. s a t.

⁶⁸ (192. §. g) Ily tusának sok példájára találunk a szent és közönséges történelem régi évlapjain; így: tusája Dávidnak Goliáttal, sz. Wenczel cseh királynak Ulászló gróffal, sz. László magyar királynak a kún vezérrel s a t. Hasonlók mondatnak Peloponesuson Hylus és Echemus, továbbá Hyperoch és Phemius, aetoli Pyraechm. és Degmen, Corbis és Orsue s a t. iránt Herodot, Polyb. és Plutarchban. — Strabo: Hist. VIII. k. s a t.

⁶⁹ (192. §. h) Mint ezt kárakra tapasztalták az Albániak, Dion.: Hal. antiqu. III. k. — V. ö. még: Zentgrav: Diss. de duellis principum. Vitteb. 1668. — J. Müller: Jena 1702. — Scherz: Arg. 1707. — Dittmar: Frankf. 1719. Diss. de duell. — Jäger: Gedanken vom Zweykampfe der Völker u. ihrer Souveraine. — Schrott jurist. Wocbenblatt-jában, 30. sz. s a t.

⁷⁰ (192. §. i) „Una res est (mondja ez iránt Grot.: III. 20. 43.) quae tale certamen justum ac pium potest reddere, ex una dumtaxat parte, si alioquin omnino expectandum sit, ut qui injustam causam fovet, victor sit futurus cum magna innocentium strage. — Nihil enim ei imputandum est, qui mavult ea ratione certare, quae spem ipsi maxime probabilem ostentat.” —

meghonosítani, mi képtelenség volna. – Azért a győzelemnek egész hatása nemzetközi, valamint magánjog szerint csak közvetett lehet, t. i. a győzelmet rendesen követő békekötésből jogszerzés lehetősége, melly kötés mielőbbi létrehozatalára a győzelem mintegy utat nyit, mennyiben a legyőzött és ellentállni képtelen felet a békepontok elfogadására hajtja.⁷¹ – Végre ide tartozik

5. Az ellenfél irányábani, (nyilván vagy hallgatag módon) tett fogadás ellenére való mindennemű hitszegés és árulás; (perfidia, proditio) mik, a kölcsönös bizalmat a nemzetek közt örökre kioltván és azokat öldöklő hadviselésre késztetvén, a nemzetek és egyesek társas viszonyaitól ész követelményénél fogva annyira távol tartandók, hogy azok becstelenségét semmi szín alatt, még hasonlólag hitszegő ellenség irányábani megtorlás szempontjából sem mentegethetni, annál kevésbé igazolhatni.⁷²

Mi egyébiránt némellyek által e helyütt a nemzetek közti hadviselés elmellőzése s más jogüldési eszközök alkalmazása iránt mondatni szokott, a politikusok által ajált s nemzetek közt megalapítandó örök békével egyetemben maga helyén alább (201. §.) külön fog kifejtetni.

193. §. HADIZENET ÉS HADHIRDETÉS

E szelidebb eszközök foganatlan maradván, szabad a sértettnek szigorubbakhoz s magához a hadi erőszakhoz is nyúlnia, mint a kényszer végső eszközéhez; mellynek minden tekintetbeni jogosságához azonban megkivántatik, hogy előzőleg ünnepélyesen elégtétel kéressék (clarigatio), vagy ha ez elmaradt volna, formás hadizenet⁷³ szükséges. – Hadizenet alatt pedig a sértett nemzetnek a sértőhöz intézett abeli határozott kijelentése értetik, miszerint amaz már most sértett jogát fegyveres hatalommal fogja üldeni,

⁷¹ (192. §. k) Az u. n. győzelem jogáról, mennyiben nemzetekre vonatkozik, bőven értekezik Schrodtt: J. gent. III. R. IV. f. 248–268. old. –

⁷² (192. §. l) Ezek iránt kitünőleg áll a nemzetközi jogban is mindaz, mi természetes magánjogban Grotius és mások nyomán föllhozott.

⁷³ (193. §. a) Az elégtételi fölszólítás, valamint a hadizenetnek jogos hadviseléshez szükségesége iránt a tudósok közt heves vita foly, melly mindazáltal nem ritkán merő szójáték; v. ö. Grot.: III. 3. 6. 11. – Ayrrer: Orat. de jure solenni circa declarandum bellum inter gentes moratioris accepto. Göttinga 1757. s a t. ugyszinte Müller, Gonne, Jäger s másokat Ompteda: Lit. II. 629. és Kamptznál N. Z. 285.

– mely izenetnek támadó hadjárat idomi jogossággal s emberséggel való megkezdéséhez szükségesége a hadviselők, szövetségesek és semlege-
sek jogviszonyai elrendezése miatt kétségtelenül fenforog;⁷⁴ de egyúttal
világos, hogy erre sem védelmi hadviselésnél, mint mely az által egész
hatályát vesztené,⁷⁵ sem olly támadásoknál szükség nincs, melyeknél az
izenet vagy lehetlen, vagy visszatörlási jognál, vagy más jogos oknál fogva
mellőzhető. – De e kivételes eseteken kívül jogos (vagy mint nevezik
még: formás, ünnepélyes) háboru csak az lehet, melyet vagy elégtétel
íránti előleges fölszólítás (azaz: clarigatio), vagy előleges hadizenet után
viseltetik, mint Cicero, de off. I. 11. mondja; s e nemzetközi köteleesség
annál szigorubb, mennyivel inkább remélhetni a körülményekből, hogy
a sértő nemzet, a legfőbb nemzetközi ügydöntőhöz való rettenetes folya-
modástól netán megborzadva, elégtételre fog indíttatni; leginkább pedig
akkor, ha ez izenet kölcsönös nemzetközi egyezményekben ki van kötve.⁷⁶

⁷⁴ (193. §. b) Legtöbben azért igényelnek jogos és illendő hadviseléshez előleges had-
izenetet, mert az emberi természet méltóságával mindenestre megegyezőnek látszik az,
hogy e legnagyobb erőszakoskodás nemzetek közt ne rögtönzöten, vadállatok módjára
mintegy lesből, hanem nyílt támadás után s az ellenséges szándék kijelentése mellett
menjen véghez, Cicero (de off. I. 11.) e tárgyiránti nyilatkozatához képest: „Cum sint
duo genera decertandi: unum per disceptationem, alterum per vim; cumque illud sit
proprium hominis, hoc belluaram: confugiendum est ad posterius (csak akkor), si non
licet uti superiore.” – Ugyanezt tartja Krug: Dikaeol. 95. §. sok mással. – Mindazáltal
ezen, noha az emberiség szent ügyének igen kedvező érvek a külső természettel bíró
jogban többit bizonyítanak, mint bizonyítaniok kellene. – Ezek megálltából az követ-
keznék t. i. hogy a hadviselésnél sem csalogatással, sem lessel, sem más hadi csellel nem
szabad élni az igaztalan ellenség ellenében, mi tulzott volna. – „Causa enim (mondja
helyesen Grotius), cur gentes ad bellum illud, quod jure gent. justum dicimus, denun-
ciationem requirant? non ea fuit: nequid clam aut dolo agerent; id enim ad fortitudinis
praestantiam magis, quam ad jus pertinet, sicut nationes quaedam etiam proelii diem
et locum condixisse leguntur, sed ut certo constaret: non privato ausu sed voluntate
utriusque populi aut populi capitum geri bellum.” – Grot.: III. 3. 11

⁷⁵ (193. §. c) Védelmi háboru esetére alig van, ki előleges hadizenet szükségét látná. –
Mert méltán mondatik Platoval: „Azon háboru, mely erőszak visszautasítása végett
kezdetik, nem hadhírnök, hanem a természet által megizentnek”; mely állítást minden
kor bölcseinek tekintélye támogattatik, Grotius tanusága szerint, III. 3. 11.

⁷⁶ (193. §. d) Egyáltalában valahányszor azon jogos ok, mely miatt hadizenet szükségesnek
látszik, valamely különös esetben hiányzik, annyiszor az izenet jogosan elmaradhat. – így
p. o. épen nincs arra szükség lázadó alattvalók, rablók irányában, s külön izenetet nem
kell küldeni idegen alattvalók, s az ellenség szövetségeinek, ha csak ezek főhadviselők
minőségével nem bírnak. – V. Ö. Schrodt: J. Gent. III. 2. 51.

– A hadizenetnek módja és szertartása egyébiránt a nemzetek tetszésétől függ. – Régentén az izenet papok (feciales) s követek, a középkorban a hadhírnökök (heroldak) által, ujabban közokmányok, kiáltványok útján szokott véghezvitetni.⁷⁷ – De akármint történjék is, azt az egyet követeli az ész, miszerint a hadizenet és hadkérdés közt annyi idő hagyassék, hogy a másik nemzet a kért elégtételt megajálhassa, vagy megtagadhassa. – A hadizenettől (indictio) különbözik a hadhirdetés (publicatio), mellyet t. i. mindkét hadviselő fél mind saját alattvaló, mind a szomszéd népekhez szokott a végre intézni, hogy amazok megtudják: mire jogosítvák ők a háború tartama alatt az ellenséges személyek és dolgok irányában, és miként kötelesek magokat viselni az ellenséges beütés esetében? emezek pedig a mi ügyünk igazságossága által segedelmezésére, vagy legalább semlegességre indittassanak. – E hirdetés u. n. nyilatkozványok (manifestumok), azaz: olly közhibocsájtmányok által szokott eszközöltetni, mellyekben a megkezdendő háborúnak okai a végből fölhozatnak, hogy minden igazságtalansági vád elháríttassék. – Ezek ellenében a másik nemzet ellennyilatkozványokkal élhet, mellyekben amannak okai meggczáfoltatnak, és a saját ügy jogossága erősítettik.⁷⁸ – E tollharcz többnyire akkor szokott vitetni, ha már mindkét rész kimerülni készül. – A hadnyilatkozványok közé szoktak soroztatni többnyire a visszahívó, elkészítő, tiltakozó s a t. levelek (literae

⁷⁷ (193. §. e) Ennél fogva inkább egyes nemzetek tételes intézményeiből s szokásaiból, mint sem az egyetemes nemzetközi jogból származnak a következők: a Görögöknél használatban volt caduceus, vagyis bizonyos pálcza, mellyet a hadizenet vivő követ (fecialis), s azért caduceatornak is nevezett hadi hírnök hordozott; továbbá a szent fűbojt (sagmen) s véres dárda, melly kezdetben az Aequeoknál (Aequicoli) s ezek példájára a Rómaiknál használtattak; ugyszinte a netán létezett barátság és szövetség fölmondása, miután elégtétel követeltetett (post res repetitas) és a 30. napi ünnepélyes időköz, mellyet Livius: I. 23. Macrob. I. Satum 16. Gellius XX. I. s a t. emlitnek; a dárdaküldés, Servius (ad Aeneid. IX.) és Ammianus XIX. tanúsága szerint s más illyesek, mik azonban Grotius intézéséhez képest a nemzetközi jog szerint tulajdonkép megkívántatokkal össze nem tévesztendő, mert azok nagyrészbeni megszüntéről Arnob.: II. k. sőt már Varro is emlékezik. – Hadhírnökök leginkább a középkorban használtattak; az a korban divatozó hadizeneti ünnepélyességeket bővebben leírja Gonno: i. h. Siebenkees: jur. Magazin-jában, 3. sz. de a XVII. század közepétől fogva azok az európai nemzeteknél már ismét kimentek a divatból. –

⁷⁸ (193. §. f) A manifestumok és ellen manifestumok általi hadhirdetés ujabban időben minden európai nemzetnél szokásba jött. – V. ö. Martens: Précis. Ayres Orat. de jure solenni circa declarandum bellum s a t. –

avocatoriae, dehortatoriae, inhibitoriae)⁷⁹ is, miknek értelmét már a nevezetből világos. – [...]

[A hadviselők jogviszonyairól háború folytában:]

194. §. ÁTALÁNOS ELVEK A HADVISELÉS MODORA IRÁNT

A nemzetek közt hadviselés idején előforduló jogviszonyok vonatkoznak vagy a főhadviselő, vagy a szövetséges és segedelmező, vagy pedig a semleges nemzetekre. – Mindenekelőtt azonban a főhadviselő jogai és kötelességei iránt bocsájtandók előre némelly általános elvek. –

Szabad és független nemzetek közti igazságos háború keletkezéével, természetes összefüggésnél fogva a hadviselés jogából ellenség és ellenség közt különös jogok támadnak, mellyek a természetes magánjog értelmében csak az eszköznek czéleléréséhez szükségeségből vehetik szabályzatukat. – Minthogy t. i. a józan ész hadviselésnek nem ismeri más igazságos és jogszerű célját, mint jogaink jogos megóvását és üldését, tehát világos: hogy a had joga szerint nemzetek és magánosok közt ellenség ellenében igazságos és megengedett mindaz, mi a háboru e céljainak elérésére, s a sértett nemzet jogainak védelmére és megóvására szükséges és alkalmas eszközül szolgálhat; ellenben hogy az e czélon túlmenő minden erőszakoskodás jogos alap hiányában van, s merő boszuállássá s hadi kegyetlenkedéssé lesz. – Miből kitetszik, hogy nem áll, mit némellyek mondanak, hogy t. i.

⁷⁹ (193. §. g) Visszahívó leveleknek azok mondatnak, mellyekben a hadviselő nemzet alattvalói az ellenség, vagy egy harmadik nemzet területéről hazahivatnak, hogy a vesztélyben forgó hazának segedelmére legyenek; intő leveleknek azok, mellyekben azon alattvalóknak meghagyatik, hogy az ellenséges nemzetnek semminemű szükségletet ne juttassanak, tilalmiaknak azok, mellyekben az alattvalóknak súlyos büntetés alatt megtiltatik, hogy különben hadviselés folytán is megengedett szolgálattal, dolgokkal s levelekkel az ellenséggel ne közlekedjenek, hacsak erre nézve az uralkodótól különös engedélyt (licentia) nem nyertek; végre kalózleveleknek azok mondatnak, mellyekkel magán alattvalók följogosittatnak, az uralkodó nevében s tekintélyéből bizonyos meghatározott erőhatalmi tényeket, u. m. zsákmányolást, zálogolást, megtorlásokat s a t. az ellenséges nemzet alattvalóin saját erejükkel és veszélyekre elkövetni. – V. ö. Tereser: *Versuch von Avocatorien und Inhibitorien*. Becs 1793. 8. – Boekelman: *De jure revocandi domum*. Heidelberg. 4. – Georgius: *Versuch einer Darstellung der Lizenzgeschichte*. Nürnberg. 1814. – Martens: *Essais concernant les armateurs*, s másokat Kamptz-nál, N. Lit. 277. §.

háboru idejében ellenség ellenségén mindent elkövethet, s hogy a had joga minden tekintetben határtalan; holott ellenkezőleg ész követelménye folytán vannak a hadviselésnek úgy, mint a békének, jogai, melyek a természetjog által szorosan körülírvák s nemzetek által úgy, mint magánosok részéről a közjó érdekében szentül megtartandók.⁸⁰ – De továbbá az a kérdés: mit igényelnek a hadviselés említett céljai, hogy a sértett jog teljes elégtételt nyerjen? s minők legyenek azon eszközök, mellyeket az ész e célok elérésére szükségeseknek s alkalmasaknak elismer? –

Mínthogy háborura igazságos okot csak kétségtelen, másként orvosolhatlan, s nemcsak elmúlt s jelen, hanem jövőre nézve is bizonyosan főnforgó sértés szolgáltat: azért a háború célja nem mondathatik előbb teljesen s tökéletesen elértnek, míg a sértett nemzetnek nemcsak a szenvedett sérelemért teljes kárpotlás, hanem a jelenleges iránt elégséges védelem s a jövődöbelire nézve tökéletes biztosítás is nem adatik. – A teljes kártalanításhoz továbbá megkívánatik, hogy nemcsak a jogtalanul elfoglaltak, elragadottak, elvontak a sértett nemzetnek visszaadassanak, és minden kára és hátránya megfizetessék, hanem hogy neki az összes hadviselés minden költsége is megtérítettessék. – Mert mindez mint a jogtalan tett vagy sérelem következménye gyanánt joggal tudatik be annak, ki a sértést okozta: a veszélyezett nemzet jogainak jelen és jövőre nézvesti védelme s biztonsága csak úgy eszközöltethetik, ha e veszély forrása, t. i. az ellenséges nemzet gonosz

⁸⁰ (194. §. a) Amaz általánosan elterjedt vélemény, mintha háboru alkalmával minden jog és törvény megszűnnék, ellenségnek ellenség irányában mindent szabadna elkövetnie s hadviselési jog minden tekintetben határtalan volna, nemcsak a tömegek közt találtatik, hanem nem ritkán tudós, és emberségére buzgólkodó férfiaknál is, kik a jog és erőhatalom közt természetes és semmi módon ki nem engedhető ellenmondást találnak; miként sok régi példa fölhozásával panaszkodik Grotius, előszó, 3. s honnan amaz ismeretes hadi példaszó: „Mars exlex!” mire nézve azonban méltán fölhozhat Curtius (IX. k.) ama jeles mondását: „Adeo etiam naturae jura bellum in contrarium vertit!” – „Tantum enim abest (int Grotius, előszó, 25. helyesen) ut admittendum sit, quod quidam fingunt, in bello omnia jura cessare, ut potius nec suscipi bellum debeat, nisi ad juris consecutionem, nec susceptum geri, nisi intra juris ac fidei modum” mit a régiség sok bölcsének tekintélye is megerősít. – De még nagyobb e részben az ujkori jogtudósok egyetértése, kik közül elég lesz csak egyet, Krugot, fölhozni, ki (Dikaeol. 96. §.) a hadviselés jogait így kezdi taglalni: „Die Meinung, dass während des Krieges alles Rechtsverhältniss zwischen den kriegführenden Völkern aufgehoben, mithin allen alles – morden, rauben, sengen, schänden u. s. w. – erlaubt sei, kann nur von Barbaren aufgestellt und vertheidigt werden.” – V. ö. Jacob, Vattel, Klüber, Rotteck, Rayneval s másokat Kamptz-nál. n. Lit. d. V. R. 331. §.

akarata s ártalmas hatalma mennyire lehet lerontatik, s kieszközöltetik: hogy az ellenség ne akarjon és ne bírjon, habár akarna is, a másíknak többé ártani. – Miből kitetszik, hogy hadviselés alkalmas és szükséges eszközöként az ész helybehagyja mindazt, mi

a) Az ellenség gonosz akaratát, melly megsérteni kívánja a másik nemzetet, megszünteti, vagy ha a sérelmezés már megtörtént, mi annak indokait lehetőleg eltávolítja s azt lehetőleg jóváteszi; ugyszinte

β) Mi az ellenség erejét s károsító hatalmát kevesbiti, vagy egészen lerontja, ugy, hogy annak mind jelenre, mind jövőre, ha nem is lehetetlenné, úgy legalább igen nehézzé tétessék, másokat sérelmezni. – Hol e czélok már nagyobb részt elértettek, ott maga a hadviselés joga is határainak vonalát érinti, mellyen tulterjeszkedni nem szabad; mert a háboru okának megszüntével maga az okozatnak is meg kell szünnie. – E szempontból tehát a hadviselés jogát határtalannak épen nem mondhatni;⁸¹ de mindazáltal mivel a hadviselés céljainak elérésére szükséges eszközök nem előleg (a priori), hanem csak a tapasztalati körülmények állásából összesen (in concreto) határozathatnak meg, a hadviselés joga igen is határozatlannak nevezethetik, azaz: olyannak, mellynek előleg anyagi határt nem szabhatni, hanem mellynél csak az egyes esetekbeni körülményből tűnik ki: minő és mennyi erőszakhoz nyúlhat a sértett nemzet a hadviselés jogánál fogva a sértő ellenében? – Mert a nemzetek valamint a magánosok közt, gyakran a legnagyobb sértés a legcsekélyebb erőszakkal is orvosolható s mellőzhető, gyakran pedig kisebb sérelem eltávolítására hathatósb erőhatalom igényeltetik. –

Ezekből következő általános elvek folynak:

1. Az ellenség személyein és javain véghezvitt minden olly erőszakoskodás, melly a hadviselés célja elérésére sem nem alkalmas, sem nem valami részben szükséges, hasztalan barbárság s hadi kegyetlenség s azért a nemzetközi jog által méltó megvetéssel mindig és mindenütt kárhoztatik; sőt

⁸¹ (194. §. b) Miből kitetszik, hogy nemzetközi jog szerint igazságtalanok az u. n. leigázó, vagy épen irtó háboruk, mikkel t. i. egyenesen valamelly nemzetnek fizikai kipszvitása, vagy politikai lételének megsemmisítése czéloztatik; mi különben is a természetjog fölveivel homlokegyenest ellenkezik; hacsak végső és kikerülhetlen szükség, s az önfentartás indoka vétlen önvédelem utján valamelly különös esetben kivételkép az ellenkezőt nem igényli; minő eset előfordultát a Zsidó háboru folytán, Jeruzsálemnek Titus általi bevétele alkalmával, maga Flavius Jos. tanusítja. – De nem hiányzanak sem a régibb, sem az újabb történelemben irtóháboru más példái is még. – V. ö. Heyne G.: Programma de bellis internecinis, eorumque causis et eventis. Göttingae 1794. fol. és Rayneval: Droit des gens. III. 2.

2. Önmagában véve egészen igazságos és megengedett erőszak is az ész által csak olly mérsék mellett hagyatik helybe, hogy annak kisebb foka a magasbnak mindig elébe tétessék; mert a keményebb eszközök szelidebbek létében s elégségében szükségtelenekké s azért rávitelesen igazságtalanokká lesznek. – Illyek hiányában mindazáltal természetes nemzetközi jog szerint élhetni

3. Mindennemü fegyverrel⁸² és bármelly habár szigorúbb hadviselési eszközzel, akár nyilttal, akár titkossal bármelly időben, helyen és módon, s azért igazságos és szabad nemcsak erőhatalommal s fegyverrel, hanem csellel is harcolni, mi közönségesen hadi cselnek (stratagema belli) hivatik, a míg t. i. hitszegéssel nem jár.⁸³ – Ugyszinte

4. Igazságos és megengedett a hadviselés jogánál fogva nemzetek közt minden hadi vagy katonai cselekvény, melly az ellenségnek bajt okoz; továbbá az u. n. kisebb megszállások (expeditiones); szabad kémekkel élni, szökevényeket használni, s szükség esetén népfölkelést rendezni;⁸⁴ sőt vannak, kik azt tartják, hogy

⁸² (194. §. c) A fegyverhasználat tekintetében tudva van, hogy az európai nemzetek szokása, sőt tétele egyezményei folytán szerfelett ártalmas és fölösleges kegyetlenségü fegyverekkel vagy épen nem szabad élni, vagy csak rendkívüli esetekben visszatorlásul. – Mellyek legyenek különösen e fegyverek? a tételes nemzetközi jogban bővebben meghatározatatik. – A természetjog e megszorítást jobbadán, de nem végkép mellőzi; v. ö. Kant: Rechtsl. 57. §. – Cocceji H.: De armis illicifis. Frankf. 1696. 8. s a t. ugyszinte Martens, Klüber, Rayneval, Rotteck s másokat, kiket Ompteda: Lit. 301. és Kamptz N.: Lit. 289. §. bővebben ismertet.

⁸³ (194. §. d) Szabad azért igazságos ellenségnek: félelmet, vagy futást szinlelni; ellenségét fegyverekkel, jelekkel, ruházattal, zászlóval kijátszani, tévutra vagy hadi lesbe csalni, s minden alkalommal szellem-sugalta eszközökkel s mesterséggel inkább, mint nyilt erővel eljárni; minthogy azok sok esetben alkalmasbak s szelidebbek, vagy legalább kifogás alá nem eshetnek. – V. ö. Grot.: III. 1. 6. – Scherz J. G.: de dolo in hostem licito. Arg. 1703. – Frankenstein J. A.: diss. de dolo in bellis licito. Lip. 1721. 4. s a t. – Joly de Mezeray: Traité des stratagèmes permis à la guerre. Metz. 1765. – Rayneval: I. m. III. 4. s másokat Ompteda: Lit. 308. §. és Kamptz-nál N. Lit. 291. §.

⁸⁴ (194. §. e) A korunkban roppant pusztítási tökélyre vitt hadi mesterség elvei szerint a katonai munkálatokhoz leginkább tartozik: az erődök hadászati (strategikai) fölvétele, a hadosztályok elhelyezése, a hadviselők nagyobb ütközései, mellyek csatáknak, ütközeteknek, s a kisebbek, mellyek csatározásoknak, viadaloknak hivatnak s többnyire u. n. szabad csapatok által szoktak vivatni; továbbá az ellenséges területnek megszállása, vagy egészben ellenséges foglalás utján, vagy részben váratlan hadicsin, egyes helyek, várak s erősségek bekerítése (bloquade), megszállása (siége), megtámadása (bombardement), vagy megrohanása (assaut) által s a t. melly működésekkel a hadtudomány elvei szerint

5. Természetjog szerint nem föltétlenül igazságtalan és tilos (hanem hogy inkább csak méltánytalan, illetlen, erkölcstelen), a fegyvereket, az ellenség kútjait, eleségét megmérgezni, kitünő ellenséges személyek elemésztésére nyíltan vagy titkosan örgyilkosokat fogadni, az ellenség polgárait honárulásra, katonáit hűtlenségre, alattvalóit lázadásra s fölkelésre ösztönözni s a t. míg mások azt tartják, hogy ezen és hason eszközök nemcsak az emberséggel, hanem a természetjoggal is ellenkeznek, s azért föltétlenül kárhozthatandók.⁸⁵

– De akármint legyen a dolog, annyi bizonyos, hogy

6. Azon eszközök, mellyek az ellenség irányában, hitszegéssel, nyilván vagy hallgatagul lekötött hűség megszegésével és árulással járnak, természetes nemzetközi jog szerint nem igazolhatók, mivelhogy illy hitszegés által a nemzetek közt épen azon főfontosságú kölcsönös bizalom oltatik ki, melly azok társas öszlétének első föltételét képezi.⁸⁶ – [...]

különféle körülmények összekapcsolvák, mellyek többnyire sajtáságos szabályok alá esnek, de inkább tételes természetiek. – Hogy kémeikkel a nemzetek már a legrégibb háboruknál éltek, bizonyítja a sz. írás, Mózes Num. XIII. Józ sue II. s a t. – V. ö. még: Bruckner: *Diss. de exploratoribus*. Jena 1709. 4. és Lund és Moller: *Diss. de speculatore*. Hafn. és Traj. 1771. s a t. – A katonaság iránt általában v. ö. Rotteck: *Über stehende Heere und National-Miliz*. Freib. 1816. a már felebb, 152. §.-ban említettekkel. –

⁸⁵ (194. §. f) Ezen, u. n. föltételes hadi eszközök iránti kérdés, melly körül minden kor tudósainak véleményei olly igen szét ágaznak, nem olly könnyű, mint látszik, ha csak azok külső jogossága természetjog szerint, nem pedig belső érdeme s miveltebb nemzetekhez illő emberisége áll szóban. – De bármint legyen is, de az kétségtelen: hogy ez eszközök által a hadviselők ellenségeskedései szerfelett kiterjesztetnek, a nemzetek kölcsönös bizalma meggyöngöttetik, az emberi érzetek kihűlnek, a hadviselők közt lassanként minden hűség kivesz, s hogy evvel a béke helyreállítására minden remény elenyészik, a háború befejezése lehetetlenné lesz, s a nemzetek vitáinak irtó háborúvá kell elfajulniok; azért Europa miveltebb nemzeteinek gyakorlata ez eszközöktől rendesen visszaborzad, az észnek, igazságnak, s nem kevésbé a természetes méltánynak és emberiségnek elveit követvén. – V. ö. Trinkhusius: *De illicito armorum venenatorum usu*. Jena 1667. – Cocceji H.: *De armis illicitis*. Frankf. 1698. 4. s a t.

⁸⁶ (194. §. g) V. ö. Virozsil: *Term. Magánjog*. 178. §.-át, (g) jegyz. – De e helyütt kérdezni szokott még: mi legyen akkor, ha az ellenség előbb hitszegő volt? valjon nem szabad-e előforduló alkalommal visszatörítés jogánál fogva hasont hasonnal visszafizetni? – Méltán nem; mert noha az egyik szerződő fél szöszegése a másikat kötelezettsége alól föloldja; de ez csak ugyanazon kétoldalú kötés iránt áll, mellynek a másik maga részéről eleget nem tett. – Ha pedig avval, ki ígérte nem teljesítette, új szerződés kötöttik, akkor az előbbinek megszegése megbocsátottnak tekintendő, s azért a második mindkét részéről megtartandó. – Igy: Grot.: III. 19. s a t. II. 16. – Heinecc.: J. N. 202. – Vattel: I. m. IV. 4. – Burlamacqui: *Principes du droit politique*. IV. 14. 8. s a t.

[A hadviselő nemzetek jogai különösen:]

195. §. A FŐHADVISELŐK KÖLCSÖNÖS TEKINTETÉBEN

Az ellenségnek ellenség irányábani jogai, miként természetes magán- ugy nemzetközi jog szerint is, kiterjednek az ellenségnek összes személyeire, mind pedig javaira.⁸⁷ – Különösen

a) A személyek tekintetében jogosítvák a hadviselő nemzetek:

1. Az igazságtalan ellenségnek mindennemű személyeit, kor- nem- és polgári állásra való tekintet nélkül, legyenek azok akár felfegyverkezve, akár fegyvertelenek, akár fegyverviselésre éppen képtelenek, a letartóztatás (androlepsia) jogánál fogva erővel hatalmok alá hajtani s tűszok gyanánt fogságban tartani;⁸⁸ sőt szabad

⁸⁷ (195. §. a) Ha azok valóban az ellenségnek alattvalói, úgy azokat, Grotius szerint, nemzetközi jognál fogva mindenütt szabad erőszakkal illetni, mennyiben személyök jön szóba. – Mert midőn valamely nemzetnek had izentetik, egy úttal minden egyes tagjainak is izentetik az; a ki pedig ellenség, azt nemzetközi jog szerint mindenütt meg szabad támadni, Euripides ama mondásához képest: „Ubicumque prenum jura laedi hostem sinunt.” – A személyekre vonatkozó ezen jog természetes következménye, hogy az ellenséges javak is hason terjedelmű erőszak alá esnek, miként ez már a régi nemzetek által is elismertetett; Cicero: De off. III. tanúsága szerint: „Non est contra naturam spoliare eum, quem honestum est necare”, mert L. 21. D. de reg. jur. szerint: „non debet cui plus licet, quod minus est, non licere.” – Miért is nem lehet csodálni, hogy e jognál fogva el szabad ragadni s pusztítani dolgait azon ellenségeknek, kiket igazságtalanság nélkül megölhetni, s azért nem alap nélkül mondja Polybius: Hist. V. hogy a hadviselés joga magában foglalja az ellenség készleteinek, kikötőinek, városainak, hajóinak, gyümölcszeinek s a t. elfoglalhatását és megronthatását. – És Liviusnál, XXXI. k. olvassuk, hogy vannak hadijogok, mellyeket valamint gyakorolni szabad, úgy tűrni is kell, u. m. vetések elégetését, házak lerontását, emberek és állatok elszakmányolását; miért is a történetírók csaknem minden lapján olvashatni egész városok földulásától, falak földszinég való lerontásáról, kipusztított népeességről, égésekről s a t. – V. ö. Grot.: III. 5. 6. 12. 13. – Ugyzinte: Martens, Vattel, Klüber, Rayneval, Kamptz i. h. s a t.

⁸⁸ (195. §. b) Mert: „ubicumque prenum jura laedi hostem sinunt”, mondá már hajdan Euripides. – Illy foglyok tekintetében régen a nemzetek azt vélték, hogy azoknak nemcsak személyes szabadsága, hanem élte is a győző korlátlan tetszésének van alávetve. – Minél fogva nem hiányzanak példák, hogy foglyok magokat megadák, védtelennek s feldühödt győzőnek nem ritkán embertelenségig menő kegyetlenségét voltak kénytelenek elszenvedni; mit azonban, valamint az emberiség, ugy a nemzetközi jog is keményen kárhoztat; v. ö. Grot.: II. 16. s a t.

2. A hadi foglyokat, míg nemzetük által ki nem váltatnak,⁸⁹ személyes szabadságuktól, s bármely más polgárt, az ellenséges megszállás tartama alatt, politikai szabadságától megfosztani,⁹⁰ s egyben őket illő munkákra, emezeket az időleges kormány irányábani engedelmességre szorítani; de nem arra, hogy akarattuk ellenére fegyvert fogjanak, hazájokat megváltoztassák vagy elárulják; sem nem szabad őket rabszolgaságra vetni,⁹¹ s még kevésbé meg nem érdemelt jogtalanságokkal, nyomorgatásokkal illetni, vagy épen öldökölni; azonfölül

3. Szabad az ellentálló, fegyveres ellenségeket minden kitelő erővel üldözni, megtámadni, ütközés alkalmával megsebesíteni, megcsönkítani, sőt,

⁸⁹ (195. §. c) A foglyok kiváltása, melly hajdan magán uton történt, ma a közhatalom dolga. – V. ö. Thanner: *Diss. de captivis in bello*. Arg. 1685. – Hertius: *Diss. de lytro*. Giess. 1686. 4. – Hochstätter: *Diss. de pretio redemptionis*. Tüb. 1704. 4. – Tilesius: *De redemptione militum captivorum*. Regensb. 1706. 4. – Biener: *Progr. de statu et postliminio captivorum in bello*. – Schneider: *Diss. de permutatione captivorum*. Hála 1714. s másokat *Ompteda*: Lit. 644. és *Kamptznál* Lit. 305. §.

⁹⁰ (195. §. d) Legyőzött nemzetek felett szerzett vagy bitorolt uralomnak számtalan példáját mutatja föl az egyetemes történelem minden korból; ha ez a meghódítottak mintegy hallgatólagos beleegyezésével történik, s azok személyes és vagyonbátorsága, mint az állami öszlét lényes föltétele, épségben marad, akkor az uralom jogosan lesz megállapítva; ha pedig ellenkezőleg e föltételek hiányzanak, akkor az illető állapot kényurasággá s szolgasággá fajul, melly alig tartand tovább, mint a míg a legyőzöttek erőhöz jutnak, a jogtalan igát magokról lerázni; Livius: VIII. k. ama mondása szerint: „*Ne credideris ullum populum, in ea conditione, cujus eum poeniteat, diutius, quam necesse sit, mansurum.*” – V. ö. Grot.: III. 8. és 15. s a t. Ugyszinte Vattel: III. 13. 197. – Burlamacqui: IV. 7. 20. – Martens, Rayneval, Klüber i. h. s a t.

⁹¹ (195. §. e) A régi nemzetek azon szokása, melly szerint a hadi foglyok örök szolgaságra vettek, a keresztény vallás, valamint az ujabbkori miveltség elterjedtével lassanként kiment a divatból, s többé mivelt nemzetek közt elő nem fordul, hacsak vad népek irányábani megtorlás utján nem éri ez elavult kegyetlenség a foglyokat; noha a miveltbb nemzetek ebben is józanabb s emberségesb elveket iparkodnak lassanként meghonosítani; miként ez ujabbán a bécsi fejedelemsgyűlésen a nemtelen rabszolgakereskedés tilalmazása, 1830-ban az algiri rablók államának fegyverhatalommal megszüntetése, az europai nemzetek gyarmataiban is enyhített vagy egészen eltörölt rabszolgaság iránti intézkedések s más hason törekvésekből kitetszik. – Mik mindannyi biztatások azon reményre nézve, hogy a természetes igazság illy megfertőztetései az emberiség körében lassanként meg fognak szünni. – V. ö. Grot.: III. 7. 14. – Bodin: *De republ.* 1. 5. s a t. – Bynkershoek: *Quaest. Jur. publ.* I. 3. – Rousseau: *Contrat soc.* I. 4. – Rayneval: III. 7. és term. magánjogom 237. §. g) jegyz. s a t.

ha a szükség úgy kívánja, meg is ölni;⁹² melly kegyetlen hadi jog alól a fegyvertelen, tehetetlen személyek, mellyek hábar ellenségesek is, de ártani nem bírnak, maga a természetjog szerint, nem csupán a győző irgalmából, kivéttvük.⁹³ – Végre azonban

4. Az ellenséges személyeket csak ellenséges, vagy uratlan területen szabad így üldözőbe venni, nem pedig olly harmadik nemzetén, melly sem önállón, sem segedelmező gyanánt nem vesz részt a hadviselésben; azért nem szabad fegyveres erőszakkal eljárni sem az ellenséges területen tartózkodó idegenek, sem ellenségünk olly alattvalói ellen, kik a hadizenet előtt már jóhiszemben területünkön tartózkodtak, míg azok minden ellenségeskedéstől ment szándékot tetteleg tanúsítanak. – Szintugy

β) Az ellenséges javak tekintetében a hadviselő nemzetnek szabad:

1. Az ellenséget bármilyen előleges jogczimnél fogva illető dolgokat, ha kézhez jutnak, a letartóztatás (retentio) jogánál fogva lefoglalni, azok kiadását a béke helyreállításáig elhalasztani, hacsak erre nézve határozottan más nem köttetett ki. –

⁹² (195. §. f) A hadviselés e rettenetes joga, melly az ellenséges személyek életére is kiterjed, az önvédelem és megelőzés természetes jogán alapszik, s illy alapon ellenséget megölni nemcsak, mint Grot.: III. 4. 2. véli, külső engedélynél fogva, vagyis: büntetlenül szabad, hanem a lelkiismeret előtt is igazoltatik az. – Azért igaz Euripides tragoediájából ismeretes ama közmondás: „Purus profecto est, quisquis hostem (injustum juste) occiderit” valamint Papiniusé is: „Non querimur caesos, haec bellica jura, vicesque armorum.” – V. ö. Lampredi: De licentia in hostem, contra Coccejum. Flor. 1761. és Kamptz: N. Lit. 283.

⁹³ (195. §. g) Minthogy a természetes önvédelem és megelőzés joga jelenlevő, vagy legalább kétségtelenül fenyegető sérelmet tételez föl, illyen pedig fegyvertelen s tehetetlen személyektől, kik kártételre sem erővel sem akarattal nem bírnak, nem várható, világos: hogy azoknak jog szerint, nem pedig csupán a győző kegyelméből, minden ellenséges erőszakoskodástól menteknek kell maradniok; noha a régiek történelem tanúsága szerint, a hadi jognak vadságig kiterjesztett tulzása folytán, nem ritkán illy személyeken is szoktak kegyetlenkedni, ama zsoltárhoz képest (CXXXVI.): „Filia Babilonis misera! beatus qui retribuet tibi retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis; beatus, qui tenebit et allidet parvulos tuos ad petram.” Mihez hasonló Homeros verse: „Illisaque corpora terrae infantum, saevus dum concutit omnia Mavors!” és Sever Róm. császár a Britannokhozi: „Nec qui latet abditus intra viscera matris adhuc fugiet crudelia fata”, minek folytán nem csodálandó, ha vének, csecsemők, tehetetlenek, s ellenségnek ártani nem bíró más személyek állítólagos hadijognál fogva való meggyilkolásáról olvassunk; v. ö. Grot.: III. 11. 9. 13. s a t.

2. Szabad továbbá az ellenség köz- és magán- ingó és ingatlan javait hatalom alá hajtani s hadi foglalás jogcíme alatt⁹⁴ ideiglenesen birlalni, jogszerű zsákmány⁹⁵ gyanánt az ingatlanok gyümölcseivel együtt maga kártalanítására fordítani; az ellenséges javakra hadi adót kivetni,⁹⁶ s azokból minden hasznot húzni, míg az ellenség ki nem békül. – Ha pedig

⁹⁴ (195. §. h) Az u. n. hadi foglalás (occupatio), noha külső hatásaira nézve az eredeti foglaláshoz (43. §.) igen hasonló, beltermészeténél fogva mindazáltal ettől egészen elüt; mert a hadi foglaló nem szerez maga a foglalás által teljes tulajdoni jogot az ellenségtől elfoglalt dolgokon, hanem csak ideiglenes jogot, vagyis természeti birtokot zálog alakjában, s csak addigra, míg a bekövetkező békekötés a hadviselő kölcsönös jogviszonyait tartós módon megállapítja. – Az ellenkező tan, mely a hadi foglalást rendes tulajdonszerzési módnak, s az ellenséges dolgokat odahagyottaknak s uratlaknak tekintené, a hadviselő nemzeteket föltétlen természeti állapotra vetné vissza, mellyben ugyanazon jog valamennyit együttvéve és külön egyiket sem illetné, s a nemzetek közt létező minden társadalmi rend s tulajdonjog a megállapított ökoljog által megdöntetnék, mi kétségtelenül túlzott és veszélyes volna. – V. ö. Virozil: Term. magánjog. 181. §.-át a) jegyz. továbbá: Grot.: I. h. – Puffendorf: VIII. 6. 17. – Vattel: III. 13. 197. – Burlamacqni, Klüber, Raynevai s a t. – Azonkívül: Strecker (Thilo): Diss. de modis acquirendi per occupationem bellicam, deque eo, quod circa eam justum est. Erf. 1762. 4. – Rechtliche Bemerkungen über das Recht der Eroberung u. Erwerbung im Kriege (névtelentől). 1814. 8. s másakat Ompteda: Lit. II. 641. és Kamptznál N. Lit. 306. s köv. §.

⁹⁵ (195. §. i) Hogy az igazságos hadviselő természet szerint jogositva van az ellenséges dolgokat elzsákmányolni, bizonyos; de kétséges: vajlon a nyilvános és ünnepélyes hadviselés folytán elfoglalt ellenséges javak kinek zsákmányává lesznek, vajlon maga a hadviselő nemzetévé, vagy az azokat elfoglaló egyesekévé? V. ö. Grot.: III. 9. 3. – Bose: Diss. de jure hostium in bello capiendi. Lyon 1766. 4. – Bilmark (Ackermann): De dominio rerum in bello captarum. Abo. 1793. s a t. – E jognak más részről megfelel az u. n. postiliminium joga, mellynél fogva az ellenséges hatalom alól megszabadult ellenséges javak előbbi viszonyaikba visszatérnek, és pedig természetöknél fogva és önkényt, s minden olly jogköltés nélkül, minő ez iránt a római jogban előfordul. – V. ö. Grot.: III. 9–16. – Kraus: Diss. de postliminio. – Nelander: Diss. de jure recuperationis. Lyon 1747. s másokat Ompteda: Lit. II. 641. és Kamptznál N. Lit. 913. §. – Mit kelljen pedig a postliminium joga iránt a jogszerű uralkodó által visszaszerzett birodalom, valamint a győző vagy bitorló által időközben véghezvitt kormánytettek tekintetéből közjogi elvek szerint tartani? bővebben kifejti Klüber: E. V. R. 258. és 159. §.

⁹⁶ (195. §. k) Hadi adózásnak hivatnak azon pénzbeli szolgáltatások, mellyek leginkább nagyobb ellenséges erőszakoskodásoktól, u. m. zsákmánylás, fölguyjtás, földulástól s a t. való megváltásul szoktak a legyőzött nemzetre a győző által kivettetni; mennyiben azok adás s szolgáltatásban állnak, hadi adóknak hivatnak. – Ezek egyes nemeit képezik az u. n. katonai requisitíók, az élelmezési körjáratok (fourage), a fuvarozás s más szállítások, mik ha a legyőzött nemzetre erején fölül rárovnak, méltán hadi kegyetlenség bélyegével

3. Rendkívüli hadi körülmények még nagyobb erőszakoskodást igényelnek, szabad a had jogánál fogva sürgős szükségben az ellenséges javakat meg is semmisíteni, a telkeket elpusztítani, vetéseket fölgyújtani, erősségeket lerontani, városokat s falakat szétdőlni, magokat a szent dolgokat és egyházi javakat a hadviselés szükségéinek fedezésére fordítani, mindazt, mi az ellenségnek javára lehetne, tűzzel vassal pusztítani, s mi egyéb erőszakoskodást a hadi eszély magával hoz.⁹⁷ –

4. Valamint azonban az ellenséghez nem tartozó személyek, úgy az eféle javak is, habár az ellenség területén találtak, de az ellenséges dolgoktól eléggé elkülönítettek, minden erőszakoskodástól megkimérendők; sőt szint-egy oly ellenséges javak, mellyek egy harmadik nemzet területén vannak, vagy különös egyezmény által mentesítettek. –

Ez elvek merítik ki a hadviselők egymás irányábani különös jogait: mindaz, mi ezen határokon túl megy, nem igazságos erőszaknak már, hanem hadi kegyetlenkedésnek és embertelenségnek tekintetik nemzetközi jog szerint, mellyek gyakran a legádászbab megtorlást (repressaliákat) vonják magok után. – [...]

[Hadi szövetségesekek és segedelmezőkre nézve:]

196. §. NEMZETJOGI KÜLÖNÖS ELVEK

Hadviselés eszközei és segédforrásai közé természetes magánjog szerint a szövetségesekek és segedelmezők fegyveres közrehatása is számított, mellyet azért nemzetek közt úgy, mint magánosok közt, egy részről igényelni, más részről szolgáltatni természetjog szerint előleges szövetség hiányában is

illettetnek. – V. ö. Conring H.: De contributionibus. Helmst. 1669. 4. – Rösler J. K.: De tributis bellicis. Tüb. 1707. 4. – Hahn: De collectis bellicis. Helmst. 1647. – Grassus: Diss. de eo, quod justum est circa pabulatorias militum excursiones. 1698. 4. s a t.

⁹⁷ (195. §. 1) A régi és középkorban, midőn a nemzetek közt általános barbárság uralkodott, a hadi szabadosság annyira ment, hogy egész telkek lakosságának kipsztítása, városok fölgyujtása és földulása, rablás, fosztogatás és mindennemű pusztítás s a t. rendes hadviselési eszközöknek tekintettek. – De az ujkor, mellyben a nemzetek ama tulzó kegyetlenkedést megutálva, méltányosb és emberségesb elveket vallanak, e hadi szabadosságnak szárazföldön s vizen lehetőleg elejét venni törekszik, a nélkül azonban, hogy az eredmény a kívánságnak mindig megfelelj. – V. ö. Grot.: III. 12. – Rayneval: III. 4. – Vattel: III. 9. 166. s a t.

szabad.⁹⁸ – Illy természetnek adott hadi segedelemből kettős jogviszony támad; egyik kölcsönösen a hadviselő társak közt; másik ezek s a közös ellenség közt. – Ama viszony a belőle folyó jogok és kötelességek tekintetében a kifejezett vagy hallgatagos hadi kötésből, az u. n. hadi szövetségből s a társas jog egyetemes elveiből határozandó meg; az utóbbi ellenben a nemzetközi jog sajátlagos elveiből meríti szabályzatát, mely röviden következőkből áll:

1. A hadviselő társak és segedelmezők (természetjog szerint minden különbség nélkül)⁹⁹ általában ugyanazon joggal bírnak, melylyel a főhadviselők. – Minthogy t. i. egyik hadviselőnek adott segedelmük által a másiknak hátrányát szaporítják, s jogainak üldésében akadályul vannak, azért az ellenségeskedés és háboru állapota önkényt rájuk is kiterjed, s ez állapot jogainak ők is hasonlólag alávetvék. – Miért is

⁹⁸ (196. §. a) Hogy háborut mások helyett és mások érdekében is jogosan viselhetni, bővebben megmutattatik term. magánjog I. Virozil (182. §. a) jegyz.), de nem is vonatot az valaha is kétségbe. – Mert ki kárhóznátná a tűzvész kioltására közreható szomszédot „dum jam proximus ardet Ucalegon”? Vagy ki nem ismeri el igaznak ama régi verset: „Tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet”? föltévén, hogy a társas ügy igazságos volta bizonyos; vagy kivált ha a hadviselő társ megtámadtatott, mi kétség esetében jogtalannak vélemezendő. – Igazságtalan ügyet ellenben soha sem szabad támogatni. – Miből eléggé kitetszik, mit kelljen természetjog szerint olly katonaságról tartani, melylyel akár nemzetek, akár magánidegenek, minden előleges ügybirálat nélkül, vagy nyilván igazságtalan háborura a hadviselőknek segedelmet nyújtanak, csupán csak a bérért bárkiért is hadakozván? kiknek is azért „ibi fas ubi plurima merces”, mint Livius: XXXII. mondja. – Valóban méltatlan dolog, minden jogi és méltánybeli tisztet silány bérért áruba bocsájtani, vagy mint Dionysius (Miles.) az arkadiaiakról mondja: „belli instituire nundinas”, ama verszet szerint: „Acre dato conducta cohors, et bellica miles / Dona sequens, pretioque suum mutare favorem / Suetus, et accepto pariter cum munere bello / Hunc habuisse dator pretii quem jusserit hostem.” V. ö. Grot.: III. 25. 26. – Rayneval s a t.

⁹⁹ (196. §. b) A tételes nemzetközi jog gondosan megkülönbözteti a szoros értelemben vett hadi társaságot (u. n. coalitiót) az egyszerű segélyzéstől vagy védelmi szövetségtől (alliance auxiliare), és ennek is különféle nemét különbözteti meg, melyek önkényes hadi pénzsegély (subsidiák), katonai szolgálatok s több efféle név alatt ismeretesek, s joghatályukra nézve egymástól igen különböznek. – De a természetjog jogi szempontból e megkülönböztetéseket nem veszi tekintetbe, a társakat és segélyzőket mindannyi különbség nélkül hason jogviszonyba helyezvén, s minden egyéb tekintetet a méltányra s tételes jogra hagyván. – V. ö. Beulwitz: Diss. de auxiliis hosti praestitis more gentium hodierno hostem non efficientibus. Hal. 1747. 4. – Galliani: Dei doveri dei principi guerregianti. I. 5. – Martens: Précis. 297. – Klüber: I. m. 169–273. §. s a t.

2. Mindaz, mi ellenségek közt jogos vagy jogtalan, szabad vagy tiltott, hason körülmények közt a hadviselő társak és segedelmezőkre nézve is az. –

3. Az ellenségnek küldött hadizenet egyúttal annak minden társára és segedelmezőjére is jogilag kiterjed. –

4. E társak a főhadviselő nemzetnek mind kedvező, mind mostoha sorában egyaránt részt vesznek. –

5. Az ellenséges hatalom alól kiszabadult személyek és javak tekintetében őket is hasonlólag illeti az u. n. postliminium joga. – Végre tartoznak

6. A közös háborút közös tanácscsal és erővel a főhadviselő társaságában vinni, s a közös békekötésig a közös ellenségeskedést együtt folytatni. – Nem szabad tehát hitszegés terhe alatt egyes társnak egyoldalulag a hadi társaságból kilépnie, vagy az ellenséggel külön békét kötnie, vagy pedig társai irányában semleges, vagy éppen ellenséges állást foglalnia, hacsak erre igazságos, s természetjog szerint elegendő ok nincs.

A hadviselő társaság egyéb jogviszonyai inkább a tétele, mintsem a természetes jogon alapulnak. – [...]

[A hadviselők jogviszonyai a háború bevégezése körül:]

198. §. HADI EGYZMÉNYEK ÁTALÁBAN S KÜLÖNÖSEN

A hadviselők háború bevégezése körüli jogviszonyai főleg azon különféle kötések és különös egyezmények által határozatnak meg, mellyek akkor azok részéről a viselt had ügyei iránt megkötettni szoktak, s azért általában hadi egyezményeknek (*conventa bellica*) is hivatnak.¹⁰⁰ – Ez egyezmények ahhoz képest, a mint a hadi tevékenységet fölfüggesztik, vagy befejezik, vagy valamely különös, a had joga alá mintegy nem is tartozó szolgáltatásra vonatkoznak, fegyverszünetnek, vagy békekötésnek, vagy hadi egyezményeknek szűkebb értelemben, neveztetnek.

Hadi egyezményeknek különösen azok mondatnak, melylyek hadviselők által valamely egyes s a hadi jog alól közakarattal kivett tárgy iránt aként köttetnek, hogy egyébiránt a kölcsönösen fenforgó ellenséges állapot nem szűnik meg. – Illyfélék közöl a nemzetközi jogban legismeretesbek:

¹⁰⁰ (198. §. a) A Rómaiak ez egyezményeket „*commercica belli*”-nek nevezték; Tacitus: *Annal.* XIV. és *Virg.*: *Aeneid.* X. tanúsága szerint. V. ö. Wieland: *Diss. de pactis bellicis inter gentes.* Frankf. 1776. 4. – Waldner, Dresch, Vattel, Klüber s másokat *Ompeda*: *Lit.* 302. és *Kamptznál N. Lit.* 290. 298. §.

1. A foglyok kiváltása iránti kötések (szoros értelemben cartels), mellyek ha kölcsönös visszaadást tárgyaznak, cserének mondatnak, ha meghatározott árt (u. n. váltságdíj, lytrum) állapotának meg, megváltásnak; minthogy pedig a váltságdíj azon föltétel alatt jár, hogy a fogoly annak általa szabadságát megnyerje, természetes, miszerint a megváltás előtt meghaltért semmi, ellenben a kiváltás útján megszabadult de újra fogolylyá lett személyért új váltságdíj adandó.¹⁰¹ –

2. A földási kötések (capitulatiók), mellyeknél fogva bizonyos föltételek alatt személyek vagy dolgok az ellenség hatalmába alá bocsájtatnak; u. m. erősségek, várak, városok, ellenséges hadosztályok s a t.¹⁰² –

3. A szabad meneti kötések (salva guardia), mik által ellenséges személyeknek vagy dolgoknak a győző nemzet bizonyos hadi erőszaktól mentességet biztosít, mint ez az u. n. szabad meneti levelekben történik.¹⁰³ –

4. A semlegeségi kötés, melly által a két nemzet a hadtartamára bizonyos részét az ellenséges területnek, vagy a polgárok bizonyos osztályát a hadi erőhatalom alól fölmenti és semlegesnek nyilatkoztatja. – Végre

5. A fölguytatástól való megkímélésérti váltságdíj, az ellenséges hadi adóztatás, szerfelett veszedelmes fegyverek nem használása, holtak eltakarítása s kiadása, a sebzett és beteg foglyok emberséges ellátása, a szökevények és bűntevők kölcsönös kiadása s a t. iránti kötések, mellyek fogalma önkényt kitűnik. –

Hogy ez és ehhez hasonló hadi egyezmények nemzetek közt úgy, mint egyesek közt szabadon köttethetnek, s a jogszerűen megkötöttek, a kölcsönös ellenségeskedés folytatása daczára, sajtyszerű s közös megegyezéssel

¹⁰¹ (198. §. b) Minthogy ujjabb időben a foglyok kicserélése és megváltása csak az állami uralkodó által történik, mivel nemzetek a foglyok magánvagyonából nem is igénylenek többé váltságdíjt, miért azon kérdések, mellyeket Grot.: III. 21. §. 25–30. s mások e helyütt tárgyalnak, megszűntek jelentőséggel birni. V. ö. fölebb a 194. §. e) jegyzetét.

¹⁰² (198. §. c) Az u. n. capitulatiók érvényességéhez nem kívántatik meg épenséggel a földadók uralkodójának vagy nemzetének jóváhagyása, mennyiben a földadó nyilvánított, v. hallgatóságos megbízást (p. o. kellő időbeni segedelem nem nyerhetése, emberek és javak különbeni hasztalan föláldozása s más hason körülmények folytán) bir igazolni. – V. ö. Ludovici et C. de Arco: Diss. de capitulationibus. – Wollenhoffen: De vi et natura pactionis, quae dicitur capitulatio. Amst. 1797. 4. – Meis: De civitatis deditio. Lip. 1689. 4. s másokat Ompteda: Lit. 315. és Kamptznál N. Lit. 300. §.

¹⁰³ (198. §. d) A szabad menet iránt v. ö. Grot.: III. 21. 14. – Vattel: III. 9. 171. – Engelbrecht: Diss. de salva guardia. Jen. 1743. 4. – Moser: Vers. IX. 2. s másokat Ompteda: Lit. I. 317. II. 649. és Kamptznál N. Lit. 118. §.

a közönséges hadi jog alól kivett tárgy tekintetében hiven és szentül megtartandók s a t., mindezt maga a kötések természete, s a nemzetek különben legnagyobb veszélynek kitett közboldogsága föltétlenül követeli.¹⁰⁴ –

199. §. FEGYVERSZÜNET S FEGYVERNYUGVÁS

A tágabb értelmű hadi egyezmények közé tartoznak a fegyverszünetek,¹⁰⁵ vagy is azon kötések is, melyeknél fogva az ellenségeskedések a hadviselők közt egy időre fölfüggesztetnek. – A fegyverszünetek vagy egyetemesek, ha t. i. minden hadi ellenségeskedés és mindenütt megszüntetetik; vagy részletes, ha az t. i. csak valamely különös tárgyra nézve szakasztatik meg; mint ez p. o. a szabad menet s a t. esetében történik. – Köttetnek továbbá a fegyverszünetek vagy hosszabb időre, midőn az egész hadi készület föl-
oszlik; vagy rövidebb időre s bizonyos ügyletbeni eljárhatás okáért, mint p. o. holtak eltemetése, foglyok megváltása s a t. végett. – Ez utóbbiak szorosb értelmű fegyverszüneteknek is mondatnak, amazok pedig tulajdonképeni hadszüneteknek. –

Fegyverszüneteket, különösen egyetemeseket és hoszaszakakat, fölsé-
jognál fogva az állami főhatalom, vagy is az uralkodó van jogosítva. – De mi sem gátolja, hogy e jog gyakorlása az uralkodó különös megbízása által köztisztviselőkre bizassék; sőt rövid v. részletes fegyverszüneteket hadvezé-
rek s más köztisztviselők hatáskörükön belől az uralkodó kinyilatkoztatott megbízása nélkül is érvényesen köthetnek. – Hogyha pedig hatalmuk körét átlépnék, úgy kötései ígéreteknek (sponsiones) tekintendők. –

A fegyverszünetek hatása az ellenségeskedésnek a megkötött egyezmény tartalmához képesti fölfüggesztésében áll, mi végre azok mihelyt megkötöt-
tek mindkét rész alattvalóira nézve kihirdetendők; mert a mi kár ennek előtte okoztatott, az méltán esetlegesnek tekintetik s a betudás alá nem eső szerződő felek által meg nem térítendő; de igenis visszaadandók az időközben elfoglalt idegen dolgok, ha még léteznek. – Egyébiránt a fegyverszünet tartama alatt

¹⁰⁴ (198. §. e) V. ö. Virozsil: Term. magánjog. 184. §. a) jegyz. s főlebb a 179. és 193. §. g) jegyzet.

¹⁰⁵ (199. §. a) Az ószármazás iránt v. ö. Grot.: III. 21. 2. – Schursfleisch C. S.: Diss. de induciis. Lip. 1608. – Strauch J.: De induciis bellicis. 1688. Witteb. s másokat Ompteda: Lit. II. 648. és Kamptznál N. Lit. 301. §

mindkét részre nézve tökéletes biztonságnak kell uralkodnia.¹⁰⁶ – Miért is védtelen helyeket elfoglalni, erődöket készíteni, vagy szükségben forgó városnak segédelmet küldeni nem szabad; de igen is lehet falakat kijavítani, katonát szedni, s erejét összeszedni. –

A fegyverszünet idejének lejártával az ellenségeskedést új hadizenet nélkül is megújíthatni, miként ez a fegyverszünet fogalmából önkényt következik; ha pedig a fegyverszünet idejének mikor való lejárta iránt kétség támad, ez a kötések magyarázata iránti egyetemes elvek szerint oldandó meg.¹⁰⁷ –

Valamint pedig magántekintély alatt fegyverszünetet nem köthetni, ugy ezt magánosok által elkövetett erőszak meg sem szakíthatja, hacsak az uralkodó vagy a nemzet jóváhagyása hozzá nem járult; mert a magáncselekvények önmagokban nyilvános minőséggel nem bírnak, hacsak a köztekintélynek közvetlen vagy közvetett beleegyezése hozzájuk nem jön. – Egyébiránt a fegyverszünetek, más közegyezmények módjára, a kikötött idő leforgásával, a netaláni föltétel elenyészésével, kölcsönös ellenegyezmény folytán, az egyik fél szöszegése miatt, a béke megkötésével, vagy a háborunak ujerőveli folytatásával szűnnek meg. –

200. §. BÉKE FOGALMA, TERMÉSZETE, NEMEI, JOGA, HATÁSA S A T.

A háborut, valamint magánosok, ugy nemzetek közt is, befejezi a békekötés, vagy is egyezmény, melly a hadviselők közt az ellenségeskedésnek mindörökké véget vet. –

¹⁰⁶ (199. §. b) Nevezetes illyféle példát beszél el Servius, Virgilius ama verséhez: „Mixtique (fegyverszünet idején) impune Latini”, említvén, miszerint a városnak Tarquinius általi megtámadtatása alkalmával Porsenna s a Rómaiak közt fegyverszünet kötöttvén, midőn a városban a circensia verseny tartaték, a bejött ellenséges hadvezérek is részt vettek a versenyben s megkoszorúzván a győzteseket, ismét visszatértenek övéikhez. – Ennyire tartaték tiszteletben a fegyverszünet már a régieknél! –

¹⁰⁷ (199. §. c) Különösen ha az u.n. folytonjáró idő (tempus continuum) p. o. 30 nap tüzetik ki, ugy a fegyverszünet percztől perczig jár le; ha bizonyos határnap határozatik meg, úgy az első nap is beszámíttatik a fegyverszünet idejébe, ellenben a nap, vagy hó, mellyig a fegyverszünet tartandó lesz, már kivüle esik ennek; mert így akarja ezt a közönséges nyelvszokás, melly illyekben határoz. –

E fogalomból kitetszik, hogy nemzetek, valamint magánosok közt a béke örökös,¹⁰⁸ hogy ügydöntő erővel (*vis rei judicatae*) bír, s kölcsönös bocsánatot (*amnestia*) tartalmaz, a nélkül, hogy mindezt különösen kikötni kellene; hogy a béke leginkább egyesség útján áll be, s azért érvényéhez mindazon kellékek igényeltetnek, mellyek magán kötésekéhez;¹⁰⁹ hogy végre a hadviselő társak és segélyzők is ugyanazon kötésbe és bocsánatba belefoglaltatnak vélelmezendők, hacsak más nem állapított meg. — Az egyetemes, részletes és külön békének fogalma már a nevezetből világos. — Békepontoknak hivatnak a béke azon egyes fejezetei, mellyek által megkülönböztetnek azok, mik egyenként megállapítottak; ezek pedig fők, vagy mellékesek, ahhoz képest, a mint a fenforgó hadviselésnek okát közvetlen érintik, vagy sem; a mellékesek ismét vagy olyak, mik a hadviselés okát habár csak távolabbról illetik (összefüggő békepontok), vagy azon októl épenséggel idegenek (u. n. külön pontok), vagy végre titkosak, mellyek köztudomásra nem lesznek jutandók. —

A békekötés, valamint a hadviselés joga lényeges fölségjogot képez s azért kétségtelenül az állami uralkodót, vagy azt, ki helyette a felségjogokat jogosan gyakorolja, illeti. — A kik tehát felségjogokat nem gyakorolhatnak, u. m. serdületlen, örült s a t. fejedelmek, békekötési hatalommal sem bírnak. — De attól, ki az országot megszállva tartja s kinek az alattvalók hűséget ígértek, minthogy tetteleg őt illeti az állami kormány, valamint a fogságba esett u. n. patrimonialis fejedelemtől a békekötés jogát nem lehet megtagadni. — Hogy ha nem patrimonialis birodalom fejedelme lőn fogolylyá, a béke azok által kötendő meg, kik az uralom örökösei, vagy az alatt az államot igazgatják.¹¹⁰ —

Békekötés hatása általában ugyanaz, mi más kötéseké. Szükséges ugyanis híven megtartani mindazt, mi ígértetett, és pedig köteleztetnek a szerződő felek közvetlenül a béke megkötésével rögtön; alattvalóik azonban csak a békekötés kihirdetésével, vagy a (későbbre) kiszabott idő beálltával. — A béke

¹⁰⁸ (200. §. a) Mert e nélkül inkább fegyverszünet, mint béke tulajdonságával bírna az. — Innen van a Rómaiak *feialis* jogának ama régi szabálya: „*Ut pax pia aeterna sit*” — v. ö. Brisson: *De formulis populi Romani*. IV. k. 49. f.

¹⁰⁹ (200. §. b) Hol e kellékek hiányzanak, ott maga a békekötés is lényeges, vagy mellékes foggyatkozásban szenved, mint ez az u. n. *pax Antalcidea* körül előfordul, mellynél t. i. lényeges tévely vagy csalás jár közre; v. ö. Virozil: *Természetes magánjogban* (104–109. 185. §.) kifejtett akadályait.

¹¹⁰ (200. §. c) A fogságba esett fejedelm kötései iránt, habár azok a békére is vonatkoznak, a tudósok véleményei igen eltérők. — V. ö. Wolf, Martini, Egger: *J. P.* 787. §.

kihirdetése pedig oly tét, melylyel mindkét hadviselő fél katonáinak s egyéb alattvalóinak tudtúl adatik, hogy a hadviselők békét kötöttek s a háború befejeztetett; melly kihirdetésnek mind a katonák, mind a többi alattvalók tekintetébeni szükségessége önkényt kitetszik, s azért amazok körében késedelem nélkül, emezek közt mihelyt illőnek látszik, eszközlendő. –

A béke kihirdetésével mindkét részről az ellenségeskedés azonnal megszüntetendő s a béke foganatosításának munkája megkezdendő, mint mi által t. i. hatályra jut mindaz, mi a békekötésben kölcsönös akarattal megállapított, és pedig szorosan azon módon és idő alatt, mint meghatároztaték. – Ide tartozik tehát: hogy azon helyen hagyassék meg minden, mellyen a békekötéskor volt (uti possidetis); vagy hogy a postliminium jogánál fogva előbbi fekvésébe visszahelyeztessék; vagy ama helyzetbe, mellyben a háború kiütése előtt, vagy bizonyos meghatározott időpontján a hadviselésnek (uti possidebatis) volt; vagy végre hogy némelly elfoglalt dolgok visszaadassanak, mások megtartathassanak, mások megtéríttessenek vagy valami módon betudassanak (uti possidebitis) – a hadi foglyok visszaadása iránti egyezmény mindazáltal az ingó dolgokra önkényt ki nem terjesztethetvén, hacsak ez határozottan ki nem mondatott. –

Ha a békekötés értelme iránt kétség támad, ugy a józan magyarázat szabályai szerint, a szerződők kölcsönös beleegyezésével aként oldandó meg, hogy a békekötés foganatosítása körül egyik fél se szenvedjen jogtalanságot.¹¹¹ – Egyébiránt ész követelménye, hogy a békekötés rendesen dologi, nem pedig személyes szerződésnek, az az: olyannak tekintessék, melly csak a közérdek maradandó javára köttetett. –

A közhűség ellenére cselekszik azon nemzet, melly a békekötést megsérti vagy megszegi.¹¹² – Megsértetik pedig a béke általában az egyezményezett kötéssel ellenkező minden igenleges és nemleges cselekvény által; u. m. nem szolgáltatása által az ígérteknek, vagy a háborúnak ugyanazon okból meg-

¹¹¹ (200. §. d) Hogy azon esetben, ha a béke egy harmadik nemzet közrehatásával jött létre, ez utóbbi is bir a magyarázat körül némi tekintélylyel, a dolog természetéből következik. – V. ö. Grot.: III. 20. 11. 27. s a t.

¹¹² (200. §. e) Ez és sok más körülmény iránt a tudósok közt vitás: valjon a béke meg nem-szegése hallgatóságos föltétel gyanánt a békekötésben természetszerűleg főnforgónak tekintendő-e, vagy pedig különösen kiteendő-e az? melly kérdésnek mikénti eldöntésétől függ jobbadán a béke fölbontása. – Az utóbbit iparkodik vitatni Kipping: Diss. de tacita clausula: Rebus sic stantibus ad publ. conventiones non pertinente. Helmst. 1739. 8. Az ellenkező véleményt pedig legtöbbet tartják, u. m. Vattel, Cocceji, Wächter, Eberhard s a t.

ujtása által; nem pedig ha ez utóbbi uj okból történik, vagy ha az alattvalók uralkodója megegyezések nélkül magánmerény által szegik meg a békét, vagy ha az egyik szerződőnek nem áll hatalmában ígéretét tovább is teljesíteni, mint p. o. ha maga is háboruba bonyolódván, az ígért segílyt meg nem adhatja, vagy ha az általa adandó dolgok esetleg elenyésztek, vagy a békepontok időfolytával tárgyuktól fosztattak meg s a t. – Végre megjegyzendő az is, hogy a béke, ha az egyik fél azt bármi módon megszegi, s ez fő- vagy legalább u. n. (háboru okával) összefüggő békepontot érint, ez által többi összefüggő (de nem külön) pontjaiban is önkényt föloldatik. – Ellenben a béke olly mellékpontokban szeptik meg, mellyek a viselt had céljával épen nem függnek össze (külön pontok), ugy annak ereje a többi pontokra nézve épen marad.¹¹³ –

A békekötés megerősítésének módjai ugyanazok, melylyek általában a kötések és szövetségekre nézve advák. –

201. §. NEMZETEK KÖZTI ÖRÖK BÉKE

Mindazokból, mik eddigelé a had joga s a nemzetközi jogüldés iránt fölhoztak, eléggé kitetszik, hogy a nemzetek egymáshoz jogviszonyzata ugyanazon, vagy hasonzerü bajokkal jár, mint mellyeknek természeti állapotban élő egyes személyek vagy családok alávetvék (lásd: term. magánjog 90. §.) – Mert hiányában közös törvényhozónak, bírónak és legfőbb jogvédnöknek, a nemzetek egymás irányábani természetes jogai sem nem eléggé bizonyosak, sem nem eléggé biztosak, sem nem olly tartósok, mint ezt a józan ész kívánja, s mert azok végső szentesítését csupán csak a fegyver, vagy hadviselés szolgáltatja, ennél fogva pedig a nemzetközi jogok mindannyian az anyagi erőtől és hatalomtól látszanak függni, melly alatt az ököljog és a vaksors lappang.¹¹⁴ – És még is ész föltétlen követelménye az: miszerint, valamint

¹¹³ (200. §. f) A béke megsértéséről bőven értekezik Grot.: III. 20. 27. 42. Wolf, Martini, Vattel, Burlamaqui, Rayneval s a t.

¹¹⁴ (201. §. a) A nemzetek természeti állapotának e sanyarait Kant következőleg ecseteli: „Die menschliche Natur erscheint nirgends weniger liebenswürdig, als in Verhältnissen ganzer Völker gegeneinander. – Kein Staat ist vor dem andern in Ansehung seiner Selbstständigkeit, oder seines Eigenthums einen Augenblick gesichert. – Der Wille einander zu unterjochen, oder an dem Seinen zu schmälern, ist jederzeit da; und die Rüstung zur Vertheidigung, die den Frieden oft noch drückender und für die innere

az egyes személyek, úgy a nemzetek jogviszonyai is az emberi természetből s józan eszből folyó igazság és méltány legfőbb szabályzatához alkalmaztassanak; a nemzetek közt előforduló viták inkább a jog, mintsem a ténylegesség útján oldassanak meg és miszerint a nemzetek közt is a társas öszlét amaz állapota honosították meg lassanként, melly mellett a háboruk nyomorának, hacsak lehet, mindörökre való eltávolításával,¹¹⁵ az emberi nem folytonos békében és biztonságban élhessen s tökélesedésben s jólétben napról napra mindinkább gyarapodva, rendeltetésének végcéljait teljesen elérhesse.¹¹⁶ –

Wohlfahrt zerstörender macht, als selbst der Krieg, darf nie nachlassen” s a t. – Sőt hogy e sanyaruságok a nemzetek közt még sokkal nagyobbak s a jogállapot megállapításának és fentartásának eszközei köztök távolról sem olly hatályosak, mint magánosok közt – hosszas és széles tudomány értekezésben szemlátomást bebizonyítja Rotteck: Staatsw. III. k. 51–54. §. s több alább említendő író.

¹¹⁵ (201. §. b) Mert noha, mint minden elhírhedett ügynek, a hadviselésnek sem hiányzanak védői (v. ö. Embser: Abgötterei unsers philosophischen Jahrhunderts. I. Abgott: Ewiger Friede. Mannheim 1779. 8. ugyszinte Tzschirner: Phil. Vers. über den Krieg. Lip. 1815. 8. – Frederic: II. (VI. k. 197. old. s a t.), még is Plutarchnak (Camillus életrajzában előforduló) állítását: „Saevam sanc rem esse bellum, cumulumque secum trabere injuriarum ac insolentiae”, mindenkor tapasztalása annyira szomoruan igazolja, hogy valóban fölösleges volna ez ügyben tekintélyekre hivatkozva, a tengerbe vizet önteni. – De más kérdés támadt újabb időkben az iránt, valjon a régibb, vagy újabb kor háborui voltak-e véresbek s az emberi nemre nézve artalmasbak? mire nézve a szakértők véleményei szétágaznak. – Mi, közelb fontolván meg a dolgot, úgy látjuk, hogy azok véleménye közelíti meg leginkább a valót, kik azt állítják; miszerint, az újabb kor miveltebb nemzeteinek minden miveltségök daczára, korunk hadai siralmas eredményökben mit sem engednek a régi kor ádász háboruinak, ha épen fölül nem mulják ezeket; mert a lőpor föltalálásával öldöklésben legfőbb tökélyre emelt újabbkori hadtudomány az europai tételes nemzetközi hadjog méltán-behozta megszorításokat az általa okozható rosznak nagyobb belerejével (intenzitásával) annyira kipótolja, hogy a régibb és újabb háborúk kegyetlen hatásban egymástól épen nem különböznek, s méltán mondhatni a háborut még ma is, mint hajdan: „tristissimum miseriarum et calamitatum humanarum tam physicarum quam moralium fontem, malumque, quo vix deterius ullum”; mert hol háboru vitetik, és a költő szerint: „Sanguinea manu crepantia concutit arma; / ott „Vivitur ex raptis; non hospes ab hospite tutus; s a t. / Victa jacet pietas: et virgo caede madentes / Ultima coelestem terras Astraea reliquit.” – Ovid. Met. I. 142–150.

¹¹⁶ (201. §. c) A gyakorlati ész e követelményéről ékesen és helyesen értekezik: „Betrachtungen über den Frieden zu Wien. 1810. 8.” czimű munka névtelen írója 87. lapon mondván: „Vor wenigen Jahren hoffte man einen ewigen Frieden; izt betrachtet man die Idee desselben für ein Hirngespinnst. – Allein der ewige Friede ist als practische Idee Pflicht; mag man sich auch noch so sehr dagegen sträuben, und mag die Gegenwart noch so schreiend den Hang der Menschen zu einem ewigen Krieg beurkunden: es

A nemzetek közt megalapítandó s megovandó örök béke ez eszméjének valósítására a bölcselek és politikusok különféle eszközt és emelyt ajánlotak, mint p. o. az egyed- és papi uralom, valamint a politikai és jogi sulyen rendszerét, egyetemes szövetséget s a t. hasonszerűleg azokhoz, mikkel ez a magánjog kisebb körében, sőt az állami közjogában is tapasztalás tanúsága szerint legjobb sikerrel meghonosított. – De mindezen s hason politikai eszközök,¹¹⁷ noha kisebb körben sikeresek lehetnek, a legnagyobbban, t. i. az összes nemzeteket átkaroló társadalomban, céljoknak s az ész követelményének minden részben alig felelnek meg, miként ez a dolog mélyebb megvizsgálása nyomán kiderül.¹¹⁸ – Miért is nem ok nélkül soknak úgy látszott; hogy a nemzetek közti örökbéke eszméje, mint gyakorlatilag kivihetetlen, egyszerűn a bölcselek ábrándjai s a vizsgálódó ész hiu képzelményei közé sorozandó; de mi által az emberi ész és természet nyilván erőszakkal elnyomatik, minthogy ugyanazon joggal a szellem emberi tökélesedés más

wird doch erfüllt werden, was die Vernunft gebiethet. – Die Vernunft ist das Realste auf Erden, und wenn alles andere Wahn ist, so ist das, was die Vernunft lehrt und gebiethet, Wahrheit. – Oberflächliche Beobachter der Menschennatur, Halbwisser der Geschichte und unmoralische Egoisten eifern gegen eine Idee, deren Wesen und Gehalt sie nicht kennen. – Sie wollen das, was Pflicht ist, durch die Erfahrung widerlegen und sprechen sich dadurch das Verdammungsurtheil in moralischer und intellektueller Hinsicht.” – V. ö. azonkívül erre nézve: Krug W. T.: Allgemeine Übersicht u. Beurtheilung der Mittel die Völker zum ewigen Frieden zu führen. Lipcsei Lit. Zeit. I. 1811. 5–7. sz.

¹¹⁷ (201. §. d) Hogy a nemzetek közt megalapítandó és fentartandó örök békét célzó eszközök és politikai, Grotius és különösen St. Pierre és Rousseau J. J. ujabban pedig Kant óta mennyire foglalkodtatják folyvást a bölcselek és politikusok elméjét, az e tárgyhoz szóló tudományos értekezések hosszú sora leginkább tanusítja; mellyek közül különös figyelemre méltók: Abrégé du projet de paix perpetuelle par l'abbé de St. Pierre I. k. Oeuvres politiques. Rotterd. 1737. 8. – Extrait du projet s a t. par J. J. Rousseau. Amst. 1761. 8. – Toze: Allg. christl. Republik in Europa s a t. Gött. 1752. 8. – Just. Sinc. Veridicus Von der Europ. Republik. Plan zu einem ewigen Frieden. Altona 1696. 8. – Gutehr T.: Was ist das wichtigste für die Menschheit? Kosmopol. 1796. 8. – Sarrazin: Perfectionnement du projet de l'abbé de St. Pierre, dans la retour du siècle d'or. Metz 1816. 8. – Paoli-Chagni: Projet d'une organisation politique pour l'Europe, ayant pour objet de procurer aux souverains et aux peuples une paix perpétuelle et un bonheur inalterable. Paris 1818. 8. – Denime: Von einem allg. Friedensbund u. Friedensgericht der christl. Fürsten u. Völker. Allg. Anzeiger d. Deutschen-ben. 1807. 26. sz. – Kant: Zum ewigen Frieden. s mások Roth: Archiv f. d. V. R. I. füzetében (1794. 8.) valamint Kamptznál N. Lit. 193. §.

¹¹⁸ (201. §. e) E rendszerek bővebb ismertetését és bírálatát adja Krug fentidézett értekezése, továbbá Rotteck: Staatsw. III. k. 51–64. §. s a t.

köreire vonatkozó eszméi is nevetségessé tétetnek s eként az emberi természet méltóságának legfenségesb tevényei elzsibbasztatnak. –

Helyesebben vélekednek tehát e részben azok, kik azt állítják, hogy az örök béke eszméje körüli észkövetelménynek ha nem is föltétlen eszményi tökélyével, úgy legalább a korlátolt emberi természet fokozatán létegeességgel kell bírnia, hacsak az emberi természetben lényeges ellenmondást nem akarunk felállítani, mi képtelenség volna. – Midőn tehát illykép az ész az örök béke eszméjét a nemzetek társadalmi viszonyaira nézvesti mintaképpül olly komolyan fölállítja és sürgeti, ez által nem czéloz egyebet, mint hogy a nemzetek, valamint az emberiségnek, úgy a társadalmiság s barátságának is közös köteleke által összefüzetvén, kölcsönös viszonyaikat nem erőhatalom, hanem az ész által szabályoztassák; hogy cselekvényeikben ne esztelen önkényt, vagy ösztöneik és szenvedélyeik vak rohamát, hanem az igazság és méltány ész-megállapította örök szabályait kövessék; hogy a had kegyetlen kényszerét mennyire csak lehet szelidebb eszközökkel pótolják; hogy anyagi, politikai és erkölcsi állapotukat folyton és mindinkább tökélyesbitsék¹¹⁹ s illy módon egyszersmind napról-napra nagyobbodó tökélyre s jólétre vitessenek s az örökbéke eszméjét folytonos megközelítés által mindjobban valósítsák s eként rendeltetésök végczélját, mennyire az emberi természet korlátolt volta engedi, elérjék. – Igaz ugyan, hogy e feladatok teljes fölfogása után óriásnak látszik ama hézag, melly egyrészt az ész-követelte eszme, másrészt a nemzetek jelenleges állapota közt elterül; de nincs miért kétségbeesnünk, hogy a nemzetek folytatólag, lassu ugyan, de biztos lépéssel földi rendeltetésök ama kitünő polczát mindinkább meg nem közelitendik, habár az arra való teljes felemelkedhetés az emberi nemnek nem is fogna sikerülni. – Hogy az emberi nem e polczot előbb-utóbb csakugyan elérheti, a gyakorlati ész bizton igéri, melly ellenmondását képezné önmagának, ha követelménye eszméileg olly fenségesnek, s gyakorlatilag meg lehetetlennek bizonyulna. – Az emberi nem elé kitüzött czélok e legnemesbikére útal a természeti dolgok egyetemes rendje s világegyetemi összefüggése, mik az emberi nemet ellenállhatlanul oda vonják, hova ennek kitünő rendeltetése, hova a csaknem határtalan tökélesedésre képes emberi természet, hova az emberek társas viszonyai s különösen állami intézményei, hova végre az

¹¹⁹ (201. §. f) Minő eszközökkel és intézmények által mozdíthatni elő a nemzetek anyagi, politikai és szellemi tökélesedését? a politika mutatja meg bővebben. – V. ö. Krug i. ért. és Dikaeol. 98. §. – Likawetz J.: Nat. 280. §. – Szibenliszt: Inst. T. I. 257. §.

érzéki és szellemi világ egyetemes folyása, a mindeneket szándéka szerint kormányzó, emberi nem sorsát a magasból intéző s azt céljához vezető legbölcsebb Isteni Gondviselés őrszeme alatt irányulnak és törekszenek.¹²⁰

¹²⁰ (201. §. g) A fentemlített eszközök mellett legfoganatosb hatással van e célra az europai nemzetek kölcsönös emberség és műveltsége, mellynél fogva azok, mint ugyanazon nagyobb europai társadalom tagjai, az igazság és méltány elveinek kölcsönös társadalmi viszonyaik körül való tiszteletben tartására és követésére magokat kötelezeteknek nyilván vallják; mint ez Klüber: I. m. 34. és 35. §.-ban így fejt ki bővebben: „Das gegenseitige politische Verhältniss der souverainen Staaten von Europa beruht gegenwärtig nicht auf einer Vereinigung zu einem Staaten-System, auch nicht zu einer Völker-Republic, noch weniger zu einem grossen Welt-Staat (im Sinne Wolfs u. a.), überhaupt nicht auf allgemeinen ausdrücklichen Verträgen. – Aber es hat sich (durch einen Zusammenfluss verschiedener höchst wichtiger politischer Umstände) wie verabredet, allmählig unter den europäischen Staaten vom christlichen Glaubensbekenntniss eine ziemlich allgemeine Übereinstimmung gebildet, nicht nur in der Öffentlichen Handlungsweise, sondern auch in gewissen Vertrags-Stipulationen. – Fast allgemein wird izt diese Übereinstimmung, wenn auch nicht durchgehends als strenges Recht, doch als Europäische Völkersitte, zuweilen mit der Kraft moralischer Nothwendigkeit betrachtet, und unter manchen Staaten ist sie selbst der Form nach in strenges Recht übergegangen, soweit man sie durch ausdrückliche oder stillschweigende Verträge sanctionirt hat. – Auf solche Weise von unsichtbaren Banden umschlungen betrachten sich die christlichen Mächte von Europa izt wie Genossen eines sittlichen Vereins, dem sich nun auch der einzige nicht-christliche Staat in Europa, die osmanische Pforte, einigermassen nähern zu wollen scheint. – Selbst einige ausser-europäische Staaten, wie die Vereinigten Staaten von Nordamerika (u. unlängst Brasilien) haben sich durch die That und ausdrücklich (Martens: recueil. IV. k. 196. old.) für den Beitritt zu dieser Genossenschaft erklärt” s a t. – Miért is mi sem gátolja már, hogy e társaságba a világ többi részeit ellepő nemzetek is, a mivelődés és polgárisodásban gyarapodván, legalább lassanként Amerika példájára belépjenek s így elvégre a nemzetek egyetemes szövetségének amaz eszméje, mellynek a bölcselek és politikusok, de Grot.-tól Kantig az emberi nemet csaknem egyhangu biztatással megnyerni iparkodtak, némileg legalább valósitassék. – E mindenekfölött üdvös óhaj teljesültének szerencsés előjele tünt fel Europa nemzetekinek az e földrész leghatalmasb fejedelmei által 1815-ben megkötött úgynevezett szent-szövetségben (v. ö. Krug: La sainte alliance. Lipcse 1816. – Willemer: Über das Verhältniss der Zeit zum heiligen Bunde. Frankf. 1818. 8. – Die Idee des heiligen Bundes, Paulus Sophronizon-jában. II. k. I. f. Frankf. 1820. 8. – Considérations sur les vrais intérêts de l’Europe relativement à la sainte alliance. Journal de Francf. 1817. 98. sz. és Allg. Zeit. 1817. 101. és 110. sz.) mellynek a nemzetek előtt ünnepélyesen kihirdetett és igazság, emberiség és egély elmulhatlan alapján nyugvó elvei, valamint egy részről e fejedelmeknek természetjoggali legbensőbb egyetértését tanusítják, és ez örök közjog irányában mintegy hódolatot fejeznek ki, ugy másrésről a polgárisodás és egyetemes műveltség fényének emberi nem körében folyton és mindinkább való